

LUNDS
UNIVERSITET

Socialhögskolan

VT 2010 SOPA 63

Frivårdens lekmanövervakare

- en kvalitativ studie om frivården och lekmanövervakare

Anneli Frankner

Handledare: Lars B Ohlsson

Abstract

Author: Anneli Frankner

Title: The lay supervisors of the Swedish probation officers – a qualitative study of the Probation Office and the lay supervisors [translated title].

Supervisor: Lars B Ohlsson

The aim of this study was to look into the discretion that the probation officer executes in cooperating with lay supervisors. In Sweden about fifty percent of the offenders sentenced to probation or on parole have lay supervisors and these supervisors are appointed by the probation officers. I asked the officers what they were looking for in a lay supervisor, certain qualifications or personalities, and if they were aware of their own values and convictions in the process of appointing or rejecting a lay supervisor. I also aimed to find out the lay supervisors' and the probation officers' view on the assignment, and to find out how they valued their freedom of work with offenders. The Swedish system with lay supervisors is unique and I also wanted to find out the officers' and the lay supervisors' view on the system in all, and their opinion on the financial compensation. Finally I found it very interesting that the educated probation officers leave the important contact and relationship with the offender during most of the year of probation into the arms of an often uneducated or unskilled lay supervisor, when they themselves are taught how to motivate and have conversations in order to "change" the offender. I used open thematic interview in my qualitative study since I wanted to look into values, views and reflections, which are hard to express in a survey or to embrace in a questionnaire. I chose to use Street – level bureaucracy and discretion as my perspective in the analysis of the results and I found that the discretion that the probation officer executes is rather high, and that the lay supervisors also evaluate their freedom to work as they wish with offenders to be large. The officers were reluctant to express any certain personality or qualification that they were looking for in a lay supervisor, but emphasized that the offender always is in the focus of attention and that the lay supervisor must be a match to the offender and his needs, not their own values or beliefs.

Key words: Probation officer, lay supervisor, Street – level bureaucracy, discretion, values.

Innehållsförteckning

1	Förord	4
2	Inledning	5
2.1	Problemformulering	5
2.2	Syfte	7
2.2.1	Frågeställningar	7
2.3	Bakgrund	7
2.4	Begrepp	10
2.5	Fortsatt framställning	11
3	Kunskapsöversikt	11
3.1	Svenska rapporter och utredningar	11
3.1.1	<i>Sundsvallsprojektet</i>	11
3.1.2	<i>Bondessons och Svenssons lekmanövervakare</i>	12
3.1.3	<i>De professionella amatörerna</i>	13
3.1.4	<i>Den ideale lekmanövervakaren</i>	15
3.1.5	<i>Lekmannen – frivårdens medmänniska</i>	15
3.2	Frivårdens klienter	17
3.2.1	<i>Tjänstemannaövervakning eller lekmanövervakning?</i>	17
3.3	Nordisk och Internationell forskning	19
3.4	Sammanfattande reflektion	19
4	Historik	20
4.1	Ädla människovänner	20
4.2	Skyddskonsulenten	21
5	Metod	22
5.1	Kvalitativ metod	22
5.1.1	<i>Vetenskapsteoretiska resonemang</i>	23
5.1.2	<i>Metodologiskt övervägande</i>	23

5.2	Urval och tillförlitlighet	24
5.3	Teorival	25
5.3.1	<i>Kunskapsteoretiska förklaringsmodeller</i>	25
5.4	Förförståelse	26
5.5	Analys av empirin	26
5.6	Etiska överväganden	27
5.7	Kunskapssökning	27
6	Teori	28
6.1	Handlingsutrymme	28
6.2	Konstruktionen av en klient	29
7	Analys och redovisning av resultat	30
7.1	Handlingsutrymme	30
7.1.1	<i>Administration, dokumentation eller klientkontakt?</i>	30
7.1.2	<i>Att vara en klient inom en organisation</i>	31
7.1.3	<i>Organisationens krav och regelverk</i>	32
7.1.4	<i>Handlingsutrymme i arbetet med lekmän och lekmännens handlingsutrymme</i>	33
7.1.5	<i>Sammanfattning och kort reflektion kring handlingsutrymme</i>	34
7.2	Organisationsideal hos frivårdsinspektörer och lekmanövervakare	34
7.2.1	<i>Sammanfattning och kort reflektion</i>	35
7.3	Inställningen till systemet, samarbetet med lekmanövervakare	36
7.3.1	<i>Lekmanövervakarnas kompetens och syn på uppdraget</i>	37
7.3.2	<i>Sammanfattning och reflektion kring synen på uppdraget</i>	38
7.4	Vad söker frivårdsinspektören hos lekmanövervakaren?	38
7.4.1	<i>Språk, kultur, religion</i>	39
7.4.2	<i>Lekmanövervakare med egen erfarenhet eller semiprofessionella</i>	40
7.4.3	<i>Samtal och motivationsarbete</i>	41
7.4.4	<i>Sammanfattning och reflektion kring vad som eftersöks hos lekmanövervakare</i>	42
7.5	Kontroll och rapportering	42

7.5.1	<i>Sammanfattning och reflektion kring kontroll och rapportering</i>	44
7.6	Ersättningen	44
8	Sammanfattning och slutdiskussion	45
8.1	Sammanfattning	45
8.2	Slutdiskussion	46
9	Referenser	48
Bilaga 1		52
Bilaga 2		55
Bilaga 3		56

1. Förord

Jag vill tacka min handledare Lars B Ohlsson. Jag vill också framföra mitt stora tack alla respondenter som ställt upp och gett av sin dyrbara tid. Tack för att ni delgivit mig era tankar och upplevelser i arbetet som frivårdsinspektörer och i uppdraget som lekmannaövervakare. Utan er insats skulle denna uppsats inte vara möjlig.

Malmö den 10 juni 2010

2. Inledning

Under min praktikperiod på frivården kom jag i kontakt med lekmannaövervakare och förordnande av lekmannaövervakare. Denna del av frivårdsinspektörens arbete väckte många frågor och tankar hos mig varför valet av uppsatsämne blev enkelt. I samband med lekmannaövervakarens förordnande lämnar den professionella frivårdsinspektören med högskoleutbildning, i de flesta fall socionomutbildning, över en viktig del av klientarbetet till en lekmannaövervakare. Lekmannaövervakaren kan vara en före detta missbrukare, en tidigare kriminell eller en helt vanlig ”Svensson”. Lekmannaövervakaren kan dessutom vara en så kallad semiprofessionell lekmannaövervakare och då väcks frågan i mig om det egentligen är en lekmannaövervakare som den domde möter eller ytterligare en myndighetsperson? Lekmannaövervakaren kommer att under perioden för gällande dom, till skyddstillsyn eller vid villkorlig frigivning, att i inspektörens ställe stå för både kontroll och stöd. I mitt möte med klienter och deras lekmannaövervakare väcktes ett intresse för detta samarbete mellan en statlig myndighet och arvoderade frivilligarbetare.

2.1 Problemformulering

Frivårdens övergripande målsättning är att verka för att den övervakade inte återfaller i brott och att dennes anpassning i samhället i övrigt främjas. De medel som används är kontroll, motivations- och påverkansarbete samt förmedling av stöd och hjälp (Brå – rapport, 2010:10). I rapporten ”Frivården i Sverige – en kartläggning ” (ibid.) uppmärksammas en rad oväntade resultat av en undersökning av frivårdens klientarbete bl. a att dokumentation av klienternas verkställighetsplaner på individnivå under tiden i frivård var bristfällig. Brottsförebyggande rådets rapport gav ett annat resultat än vad Kriminalvårdens egna utredningar och kontroller av frivårdens dokumentation visat, då Kriminalvårdens siffror varit avsevärt bättre. Om kontrollen ska öka under övervakningsåret, vilket är ett behov då en tredjedel återfaller i lagföring under övervakningsåret. Rapportens förslag är att verka för att domstolarna ska döma fler till skyddstillsyn med en föreskrift, vilket kan vara en skyldighet att gå ett motivations- eller påverkansprogram på frivården eller att underkasta sig vård och behandling i öppenvården. För de klienter som fortsatt har en ”enkel” skyddstillsyn menar Brå att det kunde vara nödvändigt att öka frivårdsinspektörens ansvar för kontrollen, men detta skulle kräva en resursförstärkning inom frivården. Lekmannaövervakning kallas i rapporten skyddstillsynens ”svarta låda”, då detta arbete är i högsta grad för litet utforskat, både ifråga

om lekmanövervakarnas sociala insats samt deras kontrollerande insats. Det framgår att lekmanövervakaren har ganska otydliga anvisningar om hur de ska handla om klienten börjar missköta kontakten, och när det är dags för lekmanövervakaren att informera handläggaren. Ett nationellt policydokument kring hur misskötsamhet ska värderas är i åtanke men väldigt mycket av arbetet med klienten är i händerna på lekmanövervakare och det finns gränser för hur konsekventa reglerna om misskötsamhet kan bli i ett system som bygger på lekmanövervakare. Frivården berättigar kontrollen med att den är ofrånkomlig för stödet och ju mer kontroll och inblick frivården har i den enskildes liv, desto bättre stödinsatser kan sättas in. Det framgår av rapporten att det finns fördelar med lekmanövervakning när den fungerar som ett komplement till handläggaren (ibid.). Rapporten visar att gruppen som döms till skyddstillsyn har stora personliga och sociala problem. Tre fjärdedelar har missbruksproblematik och hälften har psykiska problem. Hälften har ingen bostad och tre fjärdedelar har ingen löneinkomst. Runt 10 % av klienterna har inget annat innehåll i påföljden än kontakten med övervakare. En fjärdedel rapporteras till Övervakningsnämnden för misskötsamhet. Av den tredjedel som återfaller i ny lagföring under övervakningsåret har de flesta inte rapporterats för misskötsamhet. Synen på vad som är misskötsamhet och vad som ska rapporteras varierar mellan frivårdsdistrikt där en femtedel rapporterar återupptaget eller påbörjat narkotikamissbruk som misskötsamhet medan lika många inte anser att missbruket i sig kan ses som misskötsamhet.

SOU 2005:54 Framtidens kriminalvård, påvisade att frivården hade svårt att leva upp till sitt mål att ha 60 % lekmanövervakare. Utredningen visade att de senaste åren hade lekmanövervakningen legat kvar på ca 43 % och i storstäderna var den andelen ännu lägre. Som anledningar till denna situation i storstäderna nämndes att frivården har ett rekryteringsproblem som är större i storstäder än på landsbygden och i mindre orter. Dessutom har storstäderna fler dömda som lider av psykisk sjukdom, har grava missbruksproblem eller är våldsbenägna. I Riksrevisionens rapport 2009:21(Kriminalvårdens arbete med att förebygga återfall i brott. Verkställighetsplan och samverkan kring intagnas frigivning) fastställs att frivården så långt som möjligt ska eftersträva 60 % av klienter på lekmanövervakare. I prop. 2009/10:135 (Internet 1) framgår det att regeringen också menar att ersättningen för lekmännen måste ökas för att fler ska välja att bli lekmanövervakare. I en radiosändning från Sveriges radio P4 Norrbotten (26 dec 2006 kl. 08.22, Internet 2) uttalade sig chefen för frivården i Norrbotten, Ulf Hedberg kring lekmanövervakare och

menade att målet är att hälften av klienterna ska ha en lekmannaövervakare och han säger att: ” Vi tror och vet att det motverkar återfall i brott. En normalt fungerande person är en förebild som man kan ta efter och inspireras av”. På Aftonbladets nyhetssida (tisdag 25 april 2000, Internet 3) rapporteras om att det råder stor brist på övervakare framförallt i storstäderna där bara var tredje klient har en lekmannaövervakare. Som anledning till bristen nämns återigen den låga ersättningen och Siv Klintbäck, handläggare inom frivården i Göteborg menar att även om traditionen med lekmän bygger på frivilliga insatser så ska det inte behöva innebära att lekmännen ska behöva betala för det.

2.2 Syfte

Jag vill beskriva och analysera den ömsesidiga relationen mellan frivårdsinspektören och lekmannaövervakaren.

2.2.1 Frågeställningar

Vad söker frivårdsinspektören hos en lekmannaövervakare och vilken medvetenhet finns kring om egna värderingar påverkar val av lekmannaövervakare?

Vad är den viktigaste egenskapen som en frivårdsinspektör söker hos en lekmannaövervakare och överrensstämmer det med vad lekmannaövervakaren tror?

Hur uppfattar lekmannaövervakaren uppdraget och har frivårdsinspektören samma syn på det?

Vilket handlingsutrymme har frivårdsinspektören i arbetet och hur ser lekmannaövervakarnas handlingsutrymme ut?

Hur resonerar frivårdsinspektören kring ersättningen i förhållande till krav, och vad tänker lekmannaövervakarna om ersättningen och krav på rapportering?

2.3 Bakgrund

Mycket av det arbete som frivårdsinspektören utför bygger på lagar och förordningar (Svensson, 2001) och därför är det på sin plats att i denna studie visa den lagstiftning som styr arbetet med dömda till övervakning och samarbetet med lekmannaövervakare. Frivården arbetar med kriminalvård i frihet och med detta menas att frivården verkställer påföljder

såsom skyddstillsyn, samhällstjänst, IÖV (intensivövervakning med elektronisk fotboja), villkorlig dom samt beslut om villkorlig frigivning (ibid.). Min undersökning fokuserar påföljden skyddstillsyn med övervakning samt villkorlig frigivning med beslut om att den dömda skall stå under övervakning. Enligt BrB 28 kap. kan rätten döma till skyddstillsyn för ett brott där påföljden inte kan antas stanna vid böter. Den dömda får en prøvotid på tre år och under det första året står den dömda under övervakning av frivården. BrB 26 kap. påvisar att villkorlig frigivning är ett beslut, inte en påföljd. Kriminalvårdsnämnden eller övervakningsnämnden beslutar i ärenden om en dömd skall stå under övervakning efter att denne avtjänat två tredjedelar av straffet. Risk- och behovs- bedömningen görs av en frivårdsinspektör (KVFS 2008:19).

Frivårdens överordnade målsättning är att verka för att den övervakade inte återfaller i brott och att dennes integration i samhället även i övrigt befrämjas. De verktyg som används är kontroll, motivations- och påverkansarbete samt förmedling av stöd och hjälp. Normaliseringsprincipen understryker att Kriminalvårdens klienter har samma rätt till samhällets stöd och hjälp som andra medborgare och Kriminalvården skall för det mesta inte åta sig uppgifter som åligger andra huvudmän. Av den anledningen är det av stor vikt att Kriminalvården har en väl utvecklad samverkan med andra myndigheter och organisationer. När det gäller vad en frivårdsinspektör gör i samarbetet med lekmannaövervakaren och i klientarbetet har de arbetsuppgiften att förordna lekmannaövervakare, vilka många gånger är personer som klienten själv föreslår. Inför förordnandet görs det intervjuer med referenspersoner som den tilltänkta lekmannaövervakaren själv uppger och en kontroll av personen angående brott eller misstanke om brott i MR/BR; misstankeregistret och belastningsregistret. Vid den personliga intervjun med den tilltänkta lekmannaövervakaren samtalar det kring attityder till kriminalitet och uppdraget att vara stöd och kontroll (ibid.). I KVFS (Kriminalvårdens författningssamling) 2008:19 Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om frivårdens arbete med dömda under övervakning m.m. står det att Kriminalvården föreskriver följande med stöd av 6 kap 1 § förordningen (1998:642) om verkställighet av frivårdspåföljder. (Allmänna råd står kursivt).

1 § Av den plan för övervakning som skall upprättas enligt 5 kap. 3§ FrivF (Frivårds föreskrift) ska framgå frekvens och innehåll i kontakten med övervakaren och handläggande tjänsteman vid frivården. *Av 5 kap. 3 § FrivF framgår att handläggande tjänsteman snarast möjligt och senast inom en månad sammanträffa med den dömda och övervakaren för att*

upprätta en plan för övervakningen. Med kontakt avses personligt sammanträffande mellan den dömda och övervakaren/handläggande tjänsteman. Lekmannamedverkan ska så långt möjligt eftersträvas, se vidare 4 § denna föreskrift. Kontaktfrekvensen och innehållet i kontakten fastställs utifrån den risk- och behovsbedömning som gjorts för att förebygga återfall i brott. Kontakten bör inte vara glesare än var tredje vecka. Kontaktfrekvensen bör dock vara tätare under de första fyra månaderna än under resten av övervakningstiden. Glesare kontakt än var tredje vecka bör tillämpas restriktivt. Personliga sammanträffanden kan när det bedöms lämpligt alltid kompletteras med telefonkontakt.

4 § *Lekmannaovervakare och/eller biträdande övervakare ska eftersträvas för såväl dömda till skyddstillsyn som villkorligt frigivna. Övervakning genom lekman är ett komplement till handläggande tjänsteman och ersätter inte handläggarens myndighetsansvar. Den dömda skall informeras om vad lekmannaovervakning innebär och sina möjligheter att själv föreslå övervakare. Frivården har ansvar för att rekrytera lekmannaovervakare/förtroendemän. En av de viktigaste rekryteringsbaserna är klientens nätverk, vilket bör kartläggas redan på personutredningsstadiet. Frivården bör även utforma en plan för att på andra sätt rekrytera övervakare, och ett tillvägagångssätt kan vara att etablera kontakt med ideella föreningar. Det är frivårdens ansvar att pröva om en föreslagen lekman är lämplig för uppdraget. Handläggande tjänsteman bör alltid sammanträffa med en tilltänkt övervakare/förtroendeman såvida denne inte är väl känd av frivården. Bedömningen bör, efter godkännande från den tilltänkte övervakaren/förtroendemannen, kompletteras genom att referenser inhämtas. Om utdrag ur socialregistret är aktuellt krävs skriftligt tillstånd av den blivande övervakaren/förtroendemannen. Vid val av övervakare bör beaktas både dennes möjlighet att kontrollera den dömdes livsföring och förutsättningar att ge den dömda stöd och vägledning. Lekmannaovervakarens möjlighet att öka den dömdes sociala kontaktyta är viktig liksom den informella sociala kontroll som anknytning till närmiljön kan ge. Förtroendemannen har endast en stödjande roll. Vidare bör övervakaren/förtroendemannen inte stå i sådan relation till den dömda att beroendeförhållande kan uppstå, exempelvis är det mindre lämpligt med arbetsgivare, nära släktingar eller vänner. Personer som haft dokumenterade missbruksproblem bör inte förordnas förrän de levt drogfritt under minst tre års tid. Kontroll mot misstankeregistret (MR) och belastningsregistret (BR) bör alltid ingå i lämplighetsbedömningen. Den tilltänkta övervakaren/förtroendemannen bör informeras om att kontrollen görs. Om en person förekommer i misstanke och/eller belastningsregistret måste en ingående prövning ske. Person som förekommer i misstankeregistret bör inte*

förordnas så länge brottsmisstanken kvarstår. Kriminalvården har endast behörighet avseende uppgift om misstanke om brott för vilket åtal väckts. Övrig information som kan finnas i MR skall inte beaktas. Om det rör sig om enstaka bötesbrott avseende, t.ex. hastighetsöverträdelse behöver detta i sig inte innebära att personen är olämplig som övervakare/förtroendeman. Bötesbrott kan emellertid inte generellt undantas, eftersom det t.ex. kan avse sexuellt ofredande, vilket kan medföra att personen är olämplig. Frivården har ansvar för att övervakaren/förtroendemannen får det stöd och den handledning och utbildning som krävs för att han eller hon skall kunna utföra uppdraget.

Lekmannaövervakarens uppgift tydliggörs i lagstiftningen till att vara någon som har möjlighet att kontrollera de dömdes livsföring och har förutsättningar att ge den dömda stöd och hjälp. Kerstin Svensson (2001) menar att samtalen som förväntas äga rum under övervakningen ska fokusera på klientens sociala situation och här förväntas lekmannaövervakaren kunna ge stöd och hjälp, samt rapportera för handläggaren vad som framkommit och om fler myndigheter behöver kopplas in. Svensson anser att skillnaden mellan tjänstemannen och lekmannaövervakaren alltid varit tydlig i det att tjänstemannen står för mer av administration och lekmannaövervakaren står för en personlig relation. Hon anser att frivården sökt sig bort från att ge stöd och hjälp och att detta nu åligger lekmannaövervakarna eller frivilligorganisationer i 2000-talets frivård (ibid.).

2.4 Begrepp

MI: Motivational Interview eller Motiverande samtal är en behandlingsmetod som används för att öka klienternas motivation till förändring. Kriminalvården har MI som förhållningssätt gentemot sina klienter och frivårdsinspektörerna får kontinuerlig handledning i MI (Berman, 2010).

När det gäller hur jag i den fortsatta framställningen benämner lekmannaövervakaren kan det variera mellan lekman och lekmannaövervakare medan tjänstemannen benämns frivårdsinspektör eller handläggare och i det fall de själva är övervakare åt klienten kallas det tjänstemannaövervakning. En del tidigare undersökningar och rapporter har inte gjort skillnad på lekmannaövervakare och tjänstemannaövervakning och då kommer termen övervakare att stå för de båda.

2.5 Fortsatt framställning

För en överblick av hur uppsatsen är disponerad beskriver jag här den fortsatta framställningen. I nästa kapitel kommer jag att ge en inblick i en kunskapsöversikt kring frivård, övervakning och lekmanövervakare. I kapitel fyra presenteras en historik över frivården och övervakning. Därpå följer metod följt av ett kapitel med mitt val av teori. Härfter följer analysen och till sist en slutdiskussion. Referenslista och bilagor följer på detta.

3. Kunskapsöversikt

3.1 Svenska rapporter och utredningar

Då lekmanövervakning i den svenska formen är unik var mitt intresse främst att undersöka vad som framkommit angående frivårdens och lekmanövervakarnas samarbete i tidigare svensk forskning eller utredning. Jag väljer därför att ta med äldre rapporter såsom ”Sundsvallsprojektet” då jag finner den högst relevant för min studie. Kerstin Svensson, professor i socialt arbete vid Socialhögskolan, Lunds Universitet, är en viktig källa för kunskap då jag använder mig av ett flertal av hennes publicerade verk. Lite kortfattad internationell och nordisk forskning avslutar kunskapsöversikten.

3.1.1 Sundsvallsprojektet

I Sundsvall pågick ett frivårdsexperiment mellan 1972 - 1976. Det kom att kallas Sundsvallsprojektet och i rapport nr 7 (Kühlhorn, 1979) framgår några av de lärdomar som kunde utläsas av projektet. En av de första lärdomarna var den att klienterna träffade sina övervakare alldeles för lite, i genomsnitt träffades övervakaren och klienten fjorton timmar per år. En ökning av resurserna för klienterna under övervakningsåret gav inte nämnvärda resultat i övervakningen. Däremot var en ökning av kontaktsfrekvensen i övervakningen det första steget för ett bättre resultat. En annan slutsats man kunde dra av resultaten var att när och hur ofta klienten skulle möta sin övervakare inte skulle bestämmas efter klientens önskemål och att klienten måste acceptera sitt ansvar för övervakningen. Det visade sig att det var nödvändigt med negativa konsekvenser om kontakten missköttes och positiva

konsekvenser om klienten tog sitt ansvar och skötte kontakten. Ytterligare en slutsats var att målen för övervakningen inte skulle sättas för högt, det visade sig att det var mer effektivt att verka för förändringar i arbetssituationen än att försöka minska återfallsrisken. En annan förändring som kom att implementeras efter experimentet var att andelen klienter per frivårdsinspektör minskades från 150 till 50 klienter.

3.1.2 Bondessons och Svenssons lekmannaövervakare

Svensson (1990) skriver att Ulla Bondesson, Sveriges första kvinnliga kriminolog, i slutet av 70-talet gjorde en undersökning av vem som är lekmannaövervakare och kom fram till att männen var överrepresenterade, genomsnittsåldern var hög (över 50 år), och att de flesta var gifta. Yrkeskategorier som socialarbetare, poliser, lärare och tjänstemän inom den offentliga sektorn var vanliga, vilket i sin tur medför en relativt hög utbildningsnivå, hög inkomst och hög bostadsstandard. Lekmannaövervakarna var också i hög grad aktiva inom föreningslivet och politiken. Svensson menar att det stämmer väl överens med 1990-talets lekmän, att de är välintegrerade, etablerade i samhället och har lyckats. Svensson menar att lekmannaövervakaren är en bärare av makten och att i samarbetet mellan lekmannaövervakare och handläggare delges information och upplysningar om klientens förehavanden, bra som dåliga och lekmannaövervakaren ges möjlighet att påverka klientens synsätt och handlingsmönster. För att göra ett bra jobb som lekmannaövervakare ska man vara tydlig i sin roll, både som kontrollör och som hjälpare i det att han har insyn i klientens liv och förehavanden och håller kontakten och rapporterar till handläggaren. Samtidigt visar han omsorg och intresse i klientens problem och försöker finnas till hjälp i att lyssna och ge råd och handgriplig hjälp. Om klienten är motiverad till förändring eller anpassning blir inte maktförhållandet i deras relation så tydlig, och lekmannaövervakaren kommer inte att uppleva sig som så mycket annat än hjälpare. Om däremot klienten är omotiverad och inte alls vill det lekmannaövervakaren önskar kommer maktförhållandet att bli uppenbart. Samtalen man håller handlar inte om lekmannaövervakaren utan om klienten och lekmannaövervakaren är där för att uppmuntra och belöna positiva förbättringar och att bestraffa och tillrättavisa vid snedsteg och går ofta in och styr mer handgripligt. Här sker den disciplinära processen, i det så avdramatiserade samtalet. Frivården önskar att genom matchningen av klient och lekmannaövervakare lyckas med konststycket att göra maktförhållandet otydligt och i bästa fall osynligt, främst genom att använda människor från klientens befintliga omgivning, då relationen blir mer otvungen och mer naturlig. Klienten informeras alltid om

lekmanövervakarens dubbla uppdrag och skyldighet att anmäla och rapportera misskötsamhet så det är alltid så att klienten är medveten om maktobalansen och det gör att klienten väljer sina ord i mötet med lekmanövervakaren och gärna undviker att information som är ofördelaktig kommer till dennes kännedom.

3.1.3 De professionella amatörerna

Kerstin Svensson (1994) menar att frivårdens utveckling lett till att den idag med tydlighet är myndigheten som verkställer en påföljd, medan den tidigare hade ett tydligt inslag av socialt arbete utifrån klientens behov. Hon betonar att politiskt så har lekmannainstitutet en stark ställning. Hon menar att de lekmän hon intervjuade för sin undersökning menade att ersättningen som de fick, inte ens täckte deras kostnader. Svensson lyfter även det faktum att ersättningen inte skall vara för hög, då klienterna har lättare att ty sig till en person som engagerar sig ideellt, men hon menar att en differentiering av arvodet skulle vara bättre då de som har krävande klienter skulle få en högre ersättning. Lekmanövervakarens medelålder är fortfarande relativt hög, och de flesta är vad som kallas professionella lekmän. Dessa arbetar inom sociala yrken, såsom polis, socionomer och lärare. Frågan Svensson ställer sig är om dessa kan ses som medmänniskor som vill hjälpa klienten eller fortsätter att vara sin profession för klienten. Av 32 intervjuade lekmanövervakare arbetade 16 inom direkt socialt arbetet och ytterligare 9 arbetade inom sociala yrken såsom t ex sjuksköterska, advokat, verksamhetsplanerare och lärare. Fyra av lekmanövervakarna hade dessutom familjehem, två var stödpersoner inom psykiatri, nio var kontaktpersoner inom socialtjänsten och tre var förordnade som god man.

Svensson (1994) menar att en enkätundersökning av frivårdsinspektörerna i Göteborg 1990 visade att de i 71 % var nöjda med lekmanövervakarens insatser för klienten, och att de i 46 % av sina tjänstemannaövervakningar skulle kunnat ha lekmän istället förordnade, men att det ofta var klientens oordnade sociala situation som var anledning till att frivårdsinspektörerna hade klienterna kvar på tjänsten. Svenssons egen undersökning av frivårdsinspektörerna i Malmöområdet visar att de kände glädje i att handleda och inspirera lekmännen och att lekmännen kunde komma med andra perspektiv och infallsvinklar på problem och fungera som bollplank. Här uttrycker också någon av frivårdsinspektörerna att det finns en möjlighet att styra val av lekmän utifrån klienternas behov och att det finns en flexibilitet i det arbetet. Även de positiva sidorna för klienterna i att ha en lekmanövervakare lyfts fram såsom en närmare relation, de är lättare att få tag på, de är mer jämställda med klienten, de kan erbjuda

ett annat kontaktnät, de kan agera men står inte direkt för sanktionsåtgärderna vid misskötsamhet och de kan fungera som en förebild. Riskerna som Malmöregionens frivårdsinspektörer tog upp 1994 var att vid förordnande av lekmanövervakare så kan man som handläggare tappa bort klienten och lämna lekmanövervakaren ensam i sitt arbete. Någon frivårdsinspektör menade att man kunde ge lekmanövervakarna mer ansvar och möjligheter att agerar för att de skulle kunna utvecklas och kunna användas i svårare ärenden med mycket myndighetskontakter. De frivårdsinspektörer som var kritiska till lekmanövervakning menade att lekmännens roll i första hand är att minska handläggarnas arbetsbelastning och att det finns stora svårigheter i att kontrollera att lekmanövervakarna verkligen gör vad de ska eller säger att de gör. De menade också att det är svårt med samarbetet mellan lekmanövervakare och handläggare och att man vid tillsättningar av lekmän som misslyckas, eller inte sköter sitt uppdrag, får mycket merarbete. Någon av handläggarna menade att det finns risker för att lekmanövervakaren utgår från sina egna idéer och inte följer den uppgjorda planeringen. Handläggarna tog också upp riskerna att klienterna gömmer sig bakom en lekmanövervakare som är dålig och att det alltid är problem med lekmanövervakare som inte har mycket kontakt med klienten.

En handläggare sade i Svenssons undersökning att fördelarna med lekmanövervakare övervägde det negativa och Svensson (1994) påtalar att vid utvärderingen av Sundsvallsprojektet, där klienterna uppmanats att själv hitta en lekmanövervakare och där lekmanövervakaren skulle ha gott om tid, framkom att två tredjedelar av klienterna såg lekmanövervakaren som en god vän, och i stort upplevde både klienterna och lekmanövervakarna övervakningstiden som positiv. Då visade det sig att ca 85 % av lekmanövervakarna menade att de haft en positiv inverkan på klienten, medan endast 45 % av klienterna uppgav detsamma. Svensson (1994) tar upp skillnaden mellan att lekmanövervakaren är ett komplement till frivårdsinspektören eller ett supplement och att ett supplementärt frivilligt socialt arbete innebär att den frivillige gör det arbete som tjänstemannen inte kan göra medan komplementärt innebär att den frivillige arbetar i nära samarbete med tjänstemannen och den frivilliges insatser är införlivade i det professionella arbetet. Svensson (1994) tar också upp Pål Wiigs indelning i vardagsaktörer och yrkesaktörer där vardagsaktörens handlingsmotivation är engagemang i människor som befinner sig i svårigheter medan yrkesaktören framförallt motiveras att handla utifrån det ansvar de har utifrån sina positioner och sina roller.

3.1.4 Den ideale lekmanövervakaren

Den ideale övervakaren enligt frivårdsinspektörerna i Malmödistriktet 1994 då Kerstin Svensson (1994) gjorde sin undersökning var så nära den ideale samhällsmedborgaren man kan komma. Ingen övervakare har alla egenskaper som lyfts fram men ju närmare den perfekta samhällsmedborgaren övervakaren är, desto mer uppskattad bli han av frivården. I mångt och mycket var både övervakare och frivårdsinspektörer överrens och båda pekar på den perfekta samhällsmedborgaren (se bilaga 3) som är nyfiken på andra, lyhörd, gränssättande, empatisk och välintegrerad. Han hör av sig regelbundet och fungerar i kontakten med myndigheter och klienten. Lekmanövervakarna nämnde vikten av att lekmanövervakaren är en god vän och förebild. Att han har egna erfarenheter, ställer rimliga krav, är frågvis och har ett stort stycke sunt förnuft. Det som karakteriserade en dålig lekmanövervakare 1994 var i stort sett motsatsen till en bra, nämligen att sätta egna behov i centrum, låtsas vara engagerad, göra uppdraget för pengar och inte ta emot handledning. Att lekmanövervakaren inte träffar klienten, missköter kontakten och höftar till rapporter. Att han är en besserwisser, pratkvarn, paragrafryttare, maktutövare och en fixare. Att han är för medlidande, överkontrollerande och alltför involverad i klientens subkultur. Om entlediganden sade många 1994 att de valde att inte entlediga lekmanövervakaren men att själv ta tillbaka klienten och låta övervakningen rinna ut i sanden (Svensson, 1994).

3.1.5 Lekmannen - frivårdens medmänniska

Marie Bergqvist gjorde 1995 en utredning som byggde på ett projekt som genomfördes i Gävle Frivårdsdistrikt 1993/94 för att öka andelen lekmanövervakare från 38 % till 60 %. Distriktet ansökte om projektmedel för att utveckla arbetet med lekmän och det framkom av projektet att vissa frivårdsinspektörer hade ett motstånd till att samarbeta kring en klient med lekmän. Frivilligarbetare och de professionella har samma rötter och enligt Bergqvist har frivårdsinspektörerna upplevt att deras yrkesroll inte värderas för den utbildningsnivå och den kompetens den besitter. Bergqvist menar att samarbete med lekmän därigenom blir ett slags hot mot den professionalitet som frivårdsinspektören strävar efter att uppnå. Det finns en risk att lekmanövervakaren klarar uppgiften lika bra, vilket skulle förringa den utbildade frivårdsinspektörens kompetens. Bergqvist anser att forskning snarare visat att samarbete med lekmän inte alls sker på bekostnad av professionaliteten, utan att det tvärtom i ett fungerande samarbete mellan lekmanövervakare och handläggare kring en klient skapas de rätta förutsättningarna för kvalitet i arbetet. Bergqvist (1995) menar att lekmanövervakarens

uppgift till en början handlade om kontroll, men även ett moraliskt stöd och en blandning av stöd, kontroll och personlig påverkan har alltid funnits, det har bara ändrat betoning genom åren. Lekmannaövervakaren står för god vilja, engagemang och har ofta ett genuint intresse av att det ska gå bra för klienten. Svensson (1994) menar att lekmannaövervakarens specifika egenskaper gör honom lämplig för ett visst övervakaruppdrag och att han i detta uppdrag inte är helt utbytbar. Under projektet upplevde Bergqvist (1995) att förändringar uppifrån väcker misstänksamhet och det var just en order från regeringen att antalet lekmän inom frivården skulle öka. Detta ledde till att en del frivårdsinspektörer letade fel i det nya, så olika brister hos lekmännen uppmärksammades och enskilda felsteg gjordes till något allmänt förekommande.

Av projektet (Bergqvist, 1995) framkom handläggarnas inställning till lekmannaövervakare och handläggarna menade att de kunde ha fler lekmän än de hade, men att inte alla klienter kan ha lekmannaövervakare, där handlar det om kompetens och matchning. Någon annan handläggare menade att det är fel att släppa kontrollen, att en klient kan ha speciella behov som en lekmannaövervakare inte klarar. Det framkom att några handläggare i undersökningen menade att lekmän lätt blir manipulerade eller lurade av klienterna, att de har en ytlig kontakt. Det viktigaste var kvaliteten i övervakningen. Bergqvist konstaterar att frågan om lekmän inom frivården framförallt handlar om frivårdsinspektörens attityd till dem. Som hinder för att använda sig av lekmän nämndes för lite tid för matchning, rekrytering, förordnande och att sedan jaga lekmännen. Handläggarna menade att det tar tid att bygga upp en relation där man litar på lekmannaövervakaren, och det blir ännu svårare vid sjukskrivning eller byte av personal. Många handläggare upplevde då att arvodet var pinsamt eller skamligt lågt och att det inte fanns ett rimligt samband mellan ersättningen och kraven man ställer på lekmannaövervakaren vilket gjorde att de kände att de inte kunde begära så mycket. För lekmannaövervakaren krävs att det finns ett genuint intresse för människor och detta kan inte räknas i pengar menade några av handläggarna vid Bergqvists undersökning. Det framkom att starten på övervakningen var särskilt viktig och att matchningen av lekmannaövervakare till klient, såsom intressen, ålder, typ av människa var viktig för att tillgodose klientens behov. Många handläggare menade att de hade en svår roll som handläggare mot klient som hade lekmannaövervakare, och att rollen mot lekmannaövervakaren var att vara samarbetspartner, medarbetare, handledare, rådgivare, kontrollör, och ett stöd. Detta stöd till lekmännen menade handläggarna skulle ges genom dialog med handläggare, handledning, kurser och olika träffar för lekmännen enskilt eller i grupp. Förslag som dök upp i arbetet med projektet var att ge

bättre övervakarutbildning för att inte tappa de som var bra och för att reducera riskerna för dåliga lekmän. Det framkom av projektet att inspektörerna generellt hade en positiv syn på att använda lekmän, och menade att det är bra att det sociala engagemanget förankras hos vanliga människor. De sågs som en resurs, men att vara lekmanövervakare få inte bli ett självändamål; att ta uppdrag för att tillfredställa egna behov.

3.2 Frivårdens klienter

Jag finner det intressant att ge en kortfattad bild av vilka frivårdens klienter är eftersom jag vidare i undersökningen kommer att diskutera valet att ha kvar klienten på tjänsten och utesluta att förordna lekmanövervakare. Svensson (2010) menar att frivårdens klienter är mellan 15-75 år gamla och hälften av dem är mellan 25 år och 45 år. Drygt en fjärdedel är under 25 år och knappt en fjärdedel är över 45 år. Av alla klienter är ca 90 % män och 87 % är svenska medborgare. 28 % av klienterna bedöms vara narkotikamissbrukare, 18 % blandmissbrukare och 18 % alkoholmissbrukare, medan 35 % inte har något känt missbruk. Bland klienterna finns hemlösa, arbetslösa och psykiskt sjuka såväl som klienter som är vid god hälsa, socialt välintegrerade i samhället, högavlönade och de med goda arbets- och bostadsförhållanden. Ca en fjärdedel har arbete och drygt en tredjedel är arbetslösa. Knappt hälften av klienterna har egen bostad och en fjärdedel bor på tillfälliga adresser, är hemlösa eller i missbruksvård. Enligt de senaste uppgifterna har knappt 50 % av klienterna lekmanövervakare, och lite drygt 50 % har tjänstemän.

3.2.1 Tjänstemannaövervakare eller lekmanövervakning?

Svensson (2010) lyfter fram den diskussion som fortgående pågått sedan 1990-talet kring vem som är lämpligare att ge stöd och kontroll; är det tjänstemannen eller lekmannen? Hon menar att argumenten för tjänstemännen är deras kompetens medan lekmännen har det personliga engagemanget. Övervakningen kommer att se olika ut beroende på vem som har uppdraget, och det finns under ett år som övervakningen pågår möjligheter att etablera en relation. Det som ofta medverkar till att relationen och kontakten inte kvarstår är att relationen är så kopplad till sammanhanget, även om en del klienter får en längre bestående kontakt med övervakaren, både tjänstemännen och lekmännen. Mötet mellan klient och övervakare är ett allmänmänniskt möte mellan två personer, men de organisatoriska ramarna och sammanhanget är så tydligt med de olika rollerna så där är handlingsutrymmet för de båda begränsat, vilket gäller såväl lekmanövervakaren som tjänstemannaövervakaren. Den

relation som skapas är grunden för påverkans- och motivationsarbete, som sker utanför myndigheten i vardagliga samtal och mellanmännisklig kontakt. Berman (2005) menar att de bästa förutsättningarna för att lyckas att förhindra återfall i brott och inverka positivt på integration i samhället sker genom en kombination av det mellanmänniskliga och ostrukturerade samtalen och de strukturerade insatserna i form av bl. a program som frivården har att erbjuda. Svenska studier har visat att det finns en koppling mellan att inte hålla kontakt enligt planeringen och ökad risk för återfall i brott (Berman, 2005). Berman (2010) påtalar att förutom ordnat boende, arbete och ålder är det kvaliteten på kontakten och att ha en lekmanövervakare, samt kontaktfrekvensen vid starten och avslutningen av övervakningsåret som skiljer de klienter som inte återfaller i brottslighet från de som återfaller. Hon menar att lekmannen fungerar som ett komplement till handläggaren. Jan Gustavsson (2004) gjorde en undersökning av frivårdsinspektörerna och klienterna inom frivården och här framkom att frivårdsinspektörerna önskade mer tid för klienterna och en förenklad administration. Frivårdsinspektörerna menade att det var viktigt med ett bra innehåll i påföljden skyddstillsyn med övervakning eller beslut om villkorlig frigivning och att kvalitet i innehållet kunde uppnås med både enskilda ostrukturerade samtal och ett av frivårdens olika manualbaserade och ackrediterade program.

Kerstin Svenssons (2001) undersökning av frivårdsinspektörer i Malmöregionen och i Kristianstad visade på att kontrollen av klienterna till största del handlar om att kontrollera om kontakten fungerar. Telefonkontakt visade sig vara den allra vanligaste kontakten mellan lekmanövervakare eller tjänstemannaövervakare och klienten. Det framkom också att många lekmanövervakare väljer att träffa sina klienter på sin arbetsplats och detta innebär att övervakarrollen inte blir lika tydlig eller okomplicerad. Många klienter uttalade i undersökningen att de trodde att övervakningen skulle vara tuffare och innebära en större kontroll och beskriver en lättnad över att så inte var fallet. De olika lekmanövervakarna berättade om hur olika de upplevde att handläggarna var, och att det fanns de handläggare som var väldigt strikta och formella medan andra handläggare lät mycket vara öppet och gick på magkänsla. Svensson uttrycker att frivården inte har så mycket att göra för de brottslingar som har en ordnad socialsituation och dessa behandlas ofta av handläggarna på ett generösare sätt än en klient med oordnad situation vad gäller hur tät kontakten ska vara och kraven på att hålla alla tider. Många handläggare menade att administrationen prioriterar sig själv genom deadlines för yttranden till tingsrätt eller för beslut om övervakning. Något som handläggarna också lyfte upp i Svenssons undersökning 2001 var att de datasystem som användes ordnade

in klienterna i olika kategorier varpå dessa avpersonifierades och blev till som nya benämningar i ett system.

3.3 Nordisk och internationell forskning

Jag har i min studie fokuserat svensk forskning och svenska rapporter och studier av frivården och samarbetet mellan inspektören och den frivillige lekmanövervakaren. Jag väljer ändå att lite kort omnämna några resultat av undersökningar kring övervakning och frivården som är internationella och nordiska. Trotter (1996) kom genom sin undersökning av övervakningen och kontakten mellan klient och övervakare att belysa vikten av att övervakaren förmår att skapa ett fungerande klientförhållande oavsett om övervakaren är lekman eller tjänsteman. Britta Kyvsgaard (2000) menar i sin artikel om övervakning av lagöverträdare frivården måste verka som en utökning av det sociala välfärdsystemet. Hon lyfter fram att normalitetsprincipen inte fungerar för de mest utsatta klienterna som behöver mycket stöd och hjälp. Dessa kräver mer än det som alla andra i samhället har rätt till och här måste frivården verka för att de marginaliserade får de resurser de behöver för att åter integreras i samhället. Hon belyser den olikheter inför lagen som är rådande då de resursstarka lagöverträdarna har större möjligheter till alternativa påföljder, t ex är sysselsättning och bostad en förutsättning för att få IÖV.

Svensson (2001) lyfter fram några nordiska studier om frivård bl.a. Inger Marie Fridhovs undersökning av klienter i Norge från 1993. Här konstaterade Fridhov att merparten av den norska frivårdens klienter var ensamstående män med låg utbildning som ofta upptog socialbidrag eller annat stöd av samhället. De flesta av dem hade tidigare varit aktuella inom rättsväsendet men inte alla inom barnvården. Fridhov kallar dem en restgrupp i restgruppen, dvs. en marginaliserad grupp bland dem redan marginaliserade. Svensson (2001) omnämner även Britta Kyvsgaards studie på den danska frivården från 1998. Kyvsgaard menar att frivården har liknande uppgifter som socialtjänsten, att arbeta för bättre livsvillkor för klienten, men att frivården behövs då den utövar tryck på socialtjänsten för sina klienter. Detta kallar Britta Kyvsgaard för ”specialförsorg”, och hon menar att frivården behövs för just den uppgiften att hjälpa till med kontakter med myndigheter och utöva påtryckning för den marginaliserade gruppen.

3.4 Sammanfattande reflektion

Det som framgår av alla kunskapskällor är att styrkan i övervakningen med lekmanövervakning anses vara att lekmanövervakaren är en mer jämställd medmänniska som kan ge stöd och vägledning och på det sättet hjälpa klienten medan svagheten finns i bristen på kvalitet i kontakten, eller helt enkelt att de berörda träffas för sällan. Lekmanövervakarna som efterfrågas av frivården i aktuella källor är en tydlig i sin roll som både hjälpare och kontrollör samt håller kontakten enligt kontaktfrekvensen och rapporterar till frivården. Många lekmanövervakare är yrkesverksamma i människobehandlande arbeten och är ofta välintegrerade och aktade i samhället.

4. Historik

4.1 Ädla människovänner

Nilsson (1987) menar att så tidigt som på 1700-talet i upplysningens tid kan man för första gången läsa om att den frigivne fången måste stödjas för att kunna återanpassa till samhällslivet. Detta förekom dock inte i form av organiserad hjälpverksamhet. För att kortfattat beskriva övervakningens historia är det av största vikt att nämna kronprins Oscar, sedermera kung Oscar 1, som utkom med boken "Om straff och straffanstalter" 1840 (Svensson, 2001). Hans människosyn var att brottslingen var förirrad på brottslighetens väg och skulle få omsorg och förmås till bättring och omvändelse. Straffet skulle tjäna till att förbättra den dömdes och till att påverka dennes inre väsen. Samhället skulle ta på sitt ansvar att ordna arbete och sysselsättning åt den dömdes. Han menade att det är av största vikt att den frigivne återupptas i samhället och att detta skulle ske genom att ädla människovänner engagerades. Här kan man se likheterna med dagens lekmanövervakare. Dessa människovänner skulle besöka fången på anstalten, och redan där börja påverka den dömdes inre väsen. Människovännerna skulle organiseras i föreningar och de som kunde vara människovänner var präster, domare och tjänstemän inom stadsmakten (ibid.). I slutet av 1800-talet hade föreningarna ett större medlemsantal och en ökning av verksamheter skedde runt om i landet. Svensson (2001) menar att det var nu som den disciplinerande makten blev etablerad eftersom man nu kategoriserade fångarna och även ansåg att det var av allra största vikt att fången skulle vara villig att ta emot hjälpen, underkasta sig villkoren för den och även

vara aktiv själv. Här lades grunden för den framtida frivården. Bergqvist (1995) menar att på 1920-talet skedde en ökning av antalet klienter som stod under övervakning, och det var då domstolen som utsåg en viss person till övervakare för den dömd. Övervakaren skulle vara välutbildad och ha gott anseende vilket ledde till att det ofta var en polis, präst eller en kommunalt förtroendevald tjänsteman. Mellan 1932-1936 utfördes i Sverige 6072 övervakningsuppdrag varav 15 % utförts av tjänstemän i föreningarna och av de frivilliga som utfört övriga uppdrag var 15 % polistjänstemän, 14 % diakoner, 11 % präster, 11 % folkskolelärare, 9 % statliga eller kommunala förtroendemän och 5 % arbetade som tjänstemän inom socialvården. Övriga frivilliga var funktionärer från Frälsningsarmén, fångvårdstjänstemän, domstolsledamöter, och advokater som tillsammans utgjorde 7 %. Förutom dessa var det framförallt lantbrukare och kvinnor som saknade yrkestitel.

4.2 Skyddskonsulenten

På 1940-talet ändrades systemet med domstolen som utsåg övervakare (Bergqvist, 1995) och det var nu den så kallade skyddskonsulenten gavs befogenhet och ansvar att rekrytera övervakare, som gärna skulle vara tillförlitliga samhällsmedborgare med gott anseende. Skyddskonsulenterna kom att raskt öka i antal och dessa var till största delen utbildade socialarbetare. Svensson (2001) menar att den ökade professionaliseringen ledde till att skyddskonsulenterna under 1950-talet kom att lyfta frågan om lekmännens brist på kompetens att föra samtal eller vara en livserfaren samtalspartner och ge moraliskt stöd, och att skyddskonsulenterna själva ansåg sig ha för lite tid till detta. Under 1950-talet kom en betoning på individen och på att problemet fanns i individen och psykologiskt arbete ökade även om arbetet i stor grad handlade om praktisk och ekonomisk hjälp, samt insatser vid misskötsamhet. Bergqvist (1995) beskriver att under 1970-talet kvarstod den uppfattningen att en dömd skulle stå under övervakning av en lekman. Denna tid var samverkan mellan lekman och tjänsteman viktig och andelen dömda med lekman som övervakare var 1971 hela 90 %. En undersökning angående förhållandet mellan lekman och klient gjordes i slutet på 1970-talet och den kom att visa på att lekmannen och klienten levde i två helt olika världar, tillhörde olika generationer och hade helt olika social ställning. Under 1980 - talet minskade användandet av lekman och på mitten av 1990-talet var det nere i 43 %. Under 1990-talet är det är en ny organisation som växer fram som tydligare skiljer sig från socialtjänsten och hjälparbete och nu betonas mer av övervakningens kontroll och att det handlar om ett

verkställande av straff. Nu kom direktiv från Kriminalvårdsstyrelsen om att öka andelen övervakningar med lekmän. Det genomfördes också många studier och projekt inom frivården för att förbättra inspektörernas syn på lekmän, påverka till ett bättre samarbete med lekmän och även att förbättra relationerna mellan frivården och lekmännen. Frivården kom att utveckla en programverksamhet under 1980-talet vilket lett till en starkare yrkesidentitet för frivårdsinspektören då de har kunnat särskilja sig tydligt från socialsekreteraren i det att de verkställer straff eller påföljder och håller i påverkansprogram. Nylén (Internet 4) beskriver, i en broschyr från 2004 som ges till alla lekmanövervakare, de stora effektivitetsvinster som finns i att klienter har lekmän, eftersom alternativet skulle vara att alla klienter var på tjänsten. De flesta frivårdsinspektörer har till dags dato ett 40-tal klienter och att hålla kontakt veckovis med en sådan mängd skulle vara omöjligt, varför lekmännen har en väldigt viktig funktion.

5. Metod

5.1 Kvalitativ metod

Aspers (2007) menar att val av metod görs utifrån etik, fält, beviskrav, ekonomiska resurser, och forskarens kompetens. Jag har valt att göra en kvalitativ undersökning där jag använder mig av tematiskt öppna intervjuer. Jag menar att det är uteslutet att göra en kvantitativ undersökning av en forskningsfråga som vill söka insikt i värderingar och handlingsutrymme. Bland de kvalitativa metoderna menar jag att observation skulle kräva längre tid än vad vi har att tillgå samt att jag hade behövt kombinera en observation med intervjuer. Enligt Bell (2000) är forskare som anammar ett kvalitativt perspektiv mer intresserade av att ta reda på hur människor upplever sin värld. Deras mål är snarare insikt än statistisk analys vilket är tydligt i mitt val av forskningsfråga. Kvalitativ metodologi är enligt Levin (2008) induktiv i det att den ser på människor och system som helheter och inte som variabler och forskaren bemödar sig att förstå människor med utgångspunkt i deras egen livsvärld. Denscombe (2000) listar två viktiga aspekter av kvalitativ forskning, nämligen ett intresse för betydelser och de sätt människor förstår saker på. Han betonar att kvalitativ forskning innebär en tolkningsprocess och att forskarens jag spelar en viktig roll i produktionen och tolkningen av kvalitativa data. Identitet, övertygelser och värderingar kan inte helt avlägsnas från analysprocessen och därför måste forskarens jag utgöra en viktig del i analysen och ska erkännas som sådan.

5.1.1 Vetenskapsteoretiska resonemang

Studiens startpunkt är subjektivistisk vilket innebär att deltagarnas uppfattningar och mening är avgörande för att förstå deras handlingar och aktiviteter. Interaktion med dem som intervjuas är av vikt för att kunna förstå deras värld och tankar och förstå vilken mening det som de gör har för dem. Målet med kvalitativ forskning är att generera förklaringar baserade på förståelse (Aspers, 2007) I undersökningen används icke-realism (Danermark, 2006) som synsätt där författarens uppfattning är att verkligheten av det som undersöks är en social konstruktion och att det är i interaktionen mellan författaren och den som intervjuas som kunskapen skapas. Empirin är beroende av den kontext som undersökningen finns i varför några förklaringar till orsakssamband inte kommer att sökas. Undersökningen visar på en sanning om just det som undersöks med de personer och sammanhang de befinner sig i, och reliabiliteten så hög som den kan bli i en kvalitativ undersökning av detta slag. Eliasson-Lappalainen, Jacobsson, Meeuwisse och Swärd (2008) menar att det är av stor vikt att forskaren är medveten och tänker på och resonerar kring hur dennes människosyn synliggörs i undersökningen gällande etik, syften, processer och metod.

5.1.2 Metodologiskt övervägande

I studien används tematisk öppen intervju (Aspers, 2007) då det framförallt är intresserant att få till ett reflekterande kring tema såsom övervakning, lekmän och handlingsutrymme. En semistrukturerad intervju skulle i alltför stor grad riskera att begränsa materialet. I tematisk öppen intervju är svaren öppna och betoningen ligger på att den intervjuade får möjlighet att utveckla sina synpunkter varför denna metod på ett bra sätt kan ge svar på forskningsfrågan. Intervju kallas ibland etnografisk metod dvs. mellanmänsklig (ibid.) vilket innebär att forskaren påverkar och blir påverkad i samspelet under intervjun. I studien används Aspers (2007) så kallade A-schema där samtalen sker endast styrda av teman och här finns gott om utrymme för resonemang och att gå utanför ramen (bilaga 2). May (1997) belyser fördelen med intervjuer i det att de ger stor insikt i människors erfarenheter, åsikter, förhoppningar, attityder och känslor. Det kan vid öppna, tematiska intervjuer vara svårare att kunna göra jämförelser i analysen, men Aspers (2007) menar att en fördel med tematiska öppna intervjuer är att dessa kan förhindra att forskaren gör misstaget att förbereda mängder av olika frågor och även förmodade svar på dessa, baserade på hennes egen förförståelse eller teori. En intervjusituation innebär enligt Aspers att deltagarna har fasta roller och den som intervjuar

styr oftast samtalet med en tydlig agenda bestående av specifika frågor. Den som intervjuar har inflytande på samtalet och kan antingen entusiasmera berättandet, begränsa eller i värsta fall hämma det. Det kan vara svårt att hålla den intervjuades perspektiv och att vara öppen för att det finns många verkligheter kring en och samma verklighet. Den som intervjuas måste ses som en medskapare och med hjälp av öppna frågor och tematiska intervjuer kan man påverka så att personen får förmedla sitt sammanhang och sina reflektioner (ibid.).

5.2 Urval och tillförlitlighet

Jag har intervjuat frivårdsinspektörer i en stad i södra Sverige. Fyra intervjuer med frivårdsinspektörer och fyra intervjuer med lekmän genomfördes november-december 2009. Det går inte att göra någon generalisering kring en sådan liten undersökning men syftet är inte heller att få fram generaliserbara data. Den frivårdsenhet som kontaktats och har ett flertal anställda inspektörer och jag tror att jag trots mina sexton veckors praktik kan hålla en distans till dem jag intervjuar. Jag tar i beaktande att jag har en förhållandevis stor förståelse kring begreppet lekmanövervakare eftersom jag under min praktik kom att få stor insyn i arbetet med lekmanövervakare. Ett mejl skickades till alla på frivårdsenheten och på det sättet efterfrågades frivilliga till undersökningen. Tillräckligt med svar kom inte inom rimlig tid varför personligt besök istället genomfördes på kontoret varpå uteslutning av personer som haft mycket med mig att göra under praktiken kom att göras. Alla fyra intervjuer kunde bokas direkt vid detta tillfälle. När det gäller de lekmanövervakare som samtyckt till att intervjuas var tre av fyra aktuella lekmanövervakare hos de frivårdsinspektörer som valt att delta i undersökningen. RFS, Riksförbundet för Frivilliga Samhällsarbetare, kontaktades också men därifrån samtyckte endast en person. På detta sätt erhöles ett urval som var relativt slumpmässigt eftersom det inte var möjligt att i förväg veta vilka lekmännen var, och vilka som skulle ställa upp. Respondenterna har olika lång erfarenhet, olika bakgrunder och dagssituation. För undersökningen var det av särskild vikt att någon av lekmanövervakarna hade egen tidigare erfarenhet av missbruk eller kriminalitet och så blev också fallet.

Alla fyra intervjuer med frivårdsinspektörerna gjordes på deras eget arbetsrum och intervjuerna var mellan 40 – 60 minuter långa. Alla intervjuer spelades in men en intervju hade av oförklarliga skäl slutat att spela in efter ca 30 min, men då det upptäcktes omedelbart skrevs allt ned som kunde komma ihåg och möjlighet fanns att komplettera via telefon om

något var otydligt eller bortglömt. Lekmannaövervakarna intervjuades på olika platser. En besöktes i dennes hem, då han bodde en lång väg från min hemort. En annan intervjuades i ett grupprum på ett bibliotek, och ytterligare en annan i dennes arbetsrum. Den sista intervjun blev tvungen att göras per telefon eftersom respondenten inte såg någon möjlighet att träffas inom rimlig tid och den intervjun var av allra största vikt att få göra då det var en lekman med egen tidigare erfarenhet av kriminalitet och missbruk. Här kom intervjun att bli kortare och mer strukturerad än ett tematiskt samtal, vilket också sänkte kvaliteten på innehållet. Intervjuerna med lekmanövervakarna var mellan 30 min - 1 ½ timme långa. Vid transkriberingen har jag vid något tillfälle, framförallt vid de mycket långa tematiska intervjuerna, valt att inte ta med allt. Vissa tillfällen kom samtalen in på ovidkommande ämnen och utvecklingar från temat som inte gagnar undersökningen. Trots att jag valt att förkorta vissa utvecklingar är mina intervjuer i utskrift mer än åttio sidor. Jag har av respekt för mina respondenters önskan att vara anonyma valt bort en tydligare beskrivning av ålder, kön och antal år i tjänst eller som övervakare. En del av denna information finns ändå nämnd i analysen men jag vill hålla mig till att där ibland beskriva utifrån att jag ser att ålder eller antal år i arbete någon gång kan förklara ett visst beteende. Frivårdsinspektörerna kallas i analysen F 1, F2, F3 och F4 och lekmännen kallas Ö1, Ö2, Ö3 och Ö4.

5.3 Teorival

Jag kommer att använda mig av organisationsteori och begreppen handlingsutrymme och Lipskys begrepp ”Street - Level Bureaucracy ” (på svenska kallat ”gräsrotsbyråkrati”) i min analys av materialet då dessa teorier kan vara förklaringsmodeller för det som sker med yrkesverksamma inom en stor statlig myndighet (Lipsky, 1980, Johansson, 1997). Frivården kan ses som en social institution (Levin, 2008) som är en strukturerad och organiserad verksamhet som utgör ett av samhällets sätt att hantera konflikter, relationer och behov. Varje institution ger sin del av ett normativt regelverk kring en specifik del av det sociala livet och styr på så sätt aktiviteterna i sitt område. Institutionerna styrs av en särskild institutionell logik som ger kulturella och kognitiva normer för vad som anses vara rättmätiga åtgärder och sätt att lösa problem på inom sin del av den sociala sfären. Mer utförligt om teori kommer under teoriavsnittet som följer närmast härpå i kapitel 6.

5.3.1 Kunskapsteoretiska förklaringsmodeller

En kunskapsteoretisk (Eliasson-Lappalainen et al. 2008) ansats är relativismen som ser kunskapen som kontextberoende, perspektiv- och teoriberoende samt ibland även bestämd av forskarens egna erfarenheter och sociala position. Aspens (2007) menar att det inte är möjligt att utföra en undersökning utan förankringar i tidigare studier, ideologi, ontologi, epistemologi samt forskarens personliga erfarenheter, i arbetslivet såväl som privat. Teorins begrepp används för att skapa en förståelseram och valet av teori är med och avgränsar området för undersökningen. Kalman (2006) menar att teorin kan beskrivas som tankar om samband; vad som har samhörighet och vad som har effekt på vad. Teorin blir den tankemodell som används och som styr fokus och intresse för förståelsen av det som avses undersökas. Aspens (2007) beskriver det som att teorin sätter fokus på vissa ämnesområden, teman och frågor med vilka forskaren samlar ett empiriskt material som är rättat efter teorin, men inte är en direkt avspegling av den.

5.4 Förförståelse

Aspens (2007) menar att om man är förtrogen med ett visst fält och studerar det vetenskapligt så finns en fara att man ser allt som naturligt och oproblemiskt eftersom man ser på fältet som om man vore en deltagare. Man kan då med hjälp av teori möjliggöra vetenskaplig attityd för att med hjälp av teorin åter ställa sig som en betraktare som utifrån ser på fältet. Aspens anser att om forskaren inte använder någon teori kommer denne att betrakta den värld som studeras utifrån något han kallar ”vardagsattityd” och med det innebär det inte att forskaren därmed lämnat sina personliga uppfattningar eller fördomar. Aspens menar (2007) också att en viss basal kunskap i form av fältets språk, koder, etik är ett måste för att kunna bedriva framgångsrik forskning, annars kommer forskaren inte förstå vad respondenterna talar om eller vad olika dokument och förkortningar står för. Detta är av stor vikt då man vill forska inom frivården som slänger sig med oerhört många förkortningar och har mängder av dokument med olika betydelse. Jag har förtrogenhet med fältet och valde därför att skriva om ett arbetsområde som för mig väckt intresse men som inte kommit att engagera mig känslomässigt på samma sätt som andra frågor inom frivården.

5.5 Analys av empirin

Utifrån intervjumaterialet, empirin, har jag gjort en analys genom att välja teman eller problemområden och analysera texten utifrån dessa, för att sedan konkretisera de problemområden jag valt ut för den fortsatta framställningen. Tolkning av kvalitativa data handlar om att få fram de intervjuades eller observerades verklighetsuppfattning, och dessa bör känna igen sig i det som blir analysen (Halvorsen, 1992).

5.6 Etiska överväganden

Socialt arbete har ett syfte som ofrånkomligt grundas på olika värderingar och en medvetenhet om de normativa inslag som alltid finns i socialt arbete är av största vikt för forskaren (Nygren, Blom, Morén, 2006). I undersökningen används frivårdsinspektörer och lekmanövervakare som båda två samarbetar kring en klient. Klienten har uteslutits varför det inte finns någon negativ aspekt för tredje person (Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning 2002). Ett informationsbrev (bilaga 1) med en tydlig information om att undersökningen kommer att ske enligt de kraven som ställs av vetenskapsrådet på forskningsetisk samhällsvetenskaplig forskning har skickats ut. I brevet beskrivs vad som planeras att undersöka gällande både lekmanövervakare och frivårdsinspektörer, så att dessa kunnat ta ställning till om de vill medverka och lämna sitt samtycke till deltagande. Jag gjorde skriftliga samtyckesdokument (bilaga 1). Jag har avpersonifiera alla uppgifter så att det inte ska vara möjligt att uttyda vem personen är samt förvarat intervjumaterialet med diskretion. Jag menar att jag i övrigt inte har så många fler etiska överväganden att göra. Jag är medveten om att det kan vara känsligt för en frivårdsinspektör att tala om vad som påverkar henne/honom i beslutsprocesser angående lekmanövervakare och att det kan vara känsligt för lekmän att berätta om vad som inte fungerar i samarbetet med frivården, men det bör inte vara så känsligt att det leder till att personer mår dåligt av att delta.

5.7 Kunskapssökning

När det gäller forskningen kring frivård och då specifikt kring användandet av lekmanövervakning finns det inte så många studier på området men jag har vid sökningar i databaser på ELIN funnit ett flertal som jag väljer att presentera. För att orientera mig kring kunskapsläget gällande frivård och lekmanövervakare började jag med att googla på

lekmanövervakare. Begreppet lekmanövervakare är inte möjligt att översätta så i mina sökningar på det ordet använde jag mig bara av Lovisa samt på Libris där jag fick tre mycket bra träffar på relevanta böcker, bl.a. skrivna av Kerstin Svensson. När jag sökte på engelska använde jag mig uteslutande av ELIN; sökordet: Probation, lay supervisor. Jag har använt mig av ett fåtal engelska artiklar delvis pga. att det var svårt att hitta relevans i det som finns för min undersökning.

6. Teori

Som jag tidigare nämnt i metodkapitlet 5.3 använder jag mig av organisationsteori och mer specifikt begreppen handlingsutrymme och Street – Level Bureaucracy och här följer en utförligare förklaring av dessa begrepp.

6.1 Handlingsutrymme

Svensson (2010) anser att frivårdens handlingsutrymme är stort eftersom det finns ett stort mått av tolkning och självbestämmande gällande regler, värden och uppgift. Lipsky (1980) menar likaså att gräsrotsbyråkraterna i sitt yrkesutövande har ett stort handlingsutrymme och möjligheter till att göra egna bedömningar. Den regelskapande rollen som de har uppbyggs av de två olika samverkande faktorerna; möjligheten att göra egna bedömningar och deras relativa självständighet från organisatoriska befogenheter. Det betyder inte att de inte har regler, riktlinje eller direktiv från chefer och myndigheter att följa, eller normer och metoder för deras yrkesgrupp. Tvärtom så skapas de riktlinjer och policydokument de har att följa av politiker, förvaltningar och myndigheter. Gräsrotsbyråkrater (Johansson, 1997) är de tjänstemän som svensken möter i de offentliga förvaltningar som ska verkställa politikens och andra högre myndigheters beslut. Gräsrotsbyråkraten är mer än en kugge i byråkratimaskineriet. Ett ökat utrymme för egna bedömningar och en betoning på att tillgodose klientens behov och intressen har gjort att arbetets karaktär har förändrats, även om gräsrotsbyråkraten har vissa regler och ramar att hålla sig inom. Det innebär en balansgång mellan handlingsfrihet och handlingsutrymme och en bundenhet som likfullt gör sig påmind i arbetet. Handlingsutrymmet som en gräsrotsbyråkrat besitter innebär en möjlighet att påverka vilken service som klienten får, att det finns en möjlighet till egna bedömningar och möjlighet att utforma arbetsinsatsen. Det innefattar också möjligheten att ta ställning till klientens krav och när det är nödvändigt att ifrågasätta och omdefiniera dessa krav. Lipsky (1980) menar att fortsatt programmering, systematisering och reglering av samspelet mellan anställda i statliga

verksamheter och klienter som söker hjälp är ett led i vågen av kostnadseffektivisering och budgetkontroll. Det leder till att det viktiga mänskliga samspelet i verksamheter som kräver finkänslighet i ingripandet och de eventuella interventionerna krymper, och ställer klienten inför en byråkrat. Som individer representerar gräsrotsbyråkrater medborgarnas hopp för ett rättvist och effektivt behandlande. Lipsky (1980) och Johansson (1997) menar ändå att gräsrotsbyråkraters arbete karaktäriseras fortsatt av möjligheter att göra bedömningar eftersom deras utmärkande arbetsuppgifter är svåra och nästan omöjliga att ge färdiga svarsalternativ till genom manualer, regler eller policydokument. De situationer som de arbetar i är ofta alldeles för komplicerade för färdiga mallar med lösningar eller program. Människor söker inte bara insatser utan också medlidande i sina svåra situationer och flexibilitet i att ta hand om dem. Tony Evans och John Harris (2004) menar att det är möjligheten att agera mellan regler som är handlingsutrymme. De menar att handlingsutrymmet, möjligheten att fatta beslut, fortsatt finns i en gräsrotsbyråkrats arbete även om regelverk och manualer tillkommit i arbetet. Johansson (1997) beskriver att gräsrotsbyråkraten har en motsättning mot de regler och krav som organisationen ställer och använder sitt handlingsutrymme för att göra individuella tolkningar av generella och formella regler, direktiv och instruktioner. Gräsrotsbyråkraternas arbete är också svårt att kontrollera och deras prestationer är svårbedömda; var beslutet bra eller dåligt, rätt eller fel. Källan till gräsrotsbyråkraternas makt ligger i den dubbla roll som de har att de är de enda som både har tillgång till förstahandsinformation från klienterna, och kunskapen om vilka resurser som finns till buds i organisationen för att möta klientens behov. Detta gör att gräsrotsbyråkraten inte nödvändigtvis alls behöver agera som organisationens robot, styrd av regler och direktiv, utan utsatt för dessa krav har han ändå resurser att stå emot för att istället möta klientens behov eller krav.

6.2 Konstruktionen av en klient

Johansson (1997) menar att arbetet och relationerna med klienterna är det mest utmärkande med gräsrotsbyråkraterna, och relationen mellan dem äger rum i den organisation som byråkraten arbetar i. Klienten vill bli behandlad som en individ, unik i sitt slag och efter sina individuella omständigheter medan organisationen kräver att klienten inte behandlas som individer utan omvandlas till en klient som anpassas efter organisationens ramar. Individen förvandlas till ett ärende, en klient för att underlätta kontrollen av klienterna och för att

effektivisera. Byråkratin tar bara hänsyn till vad som är relevant för uppgiften som man har inom organisationen, och denna förenkling leder till att individen blir ett ”fall” eller ett ärende. Gräsrotsbyråkraten möter sedan dessa fall eller ärenden som levande människor som kommer på besök och gräsrotsbyråkraten har vissa inneboende resurser att motsätta sig organisationens krav på detta byråkratiska handlings sätt där individer ska förbli fall, och klienterna blir återigen individualiserade i mötet med gräsrotsbyråkraten.

Klientrelationen är unik i sitt slag då den har en dubbel karaktär; den är på samma gång både en kontakt mellan två personer och en relation mellan organisation och klient.

7. Analys och redovisning av resultat

Jag har valt att dela upp analysen i olika rubriker som tar utgångspunkt i teorin och i mina frågeställningar. Jag önskar presentera empirin och tolka den med teorin och i mitt fall specifikt handlingsutrymme och Street – level bureaucracy eller gräsrotsbyråkrati som den kallas på svenska. Jag kommer också att använda mig av tidigare forskning för att jämföra och analysera min empiri med tidigare undersökningars resultat. Efter varje rubrik följer en kort sammanfattning av vad som framkommit och vad analysen visar på.

7.1 Handlingsutrymme

7.1.1 Administration, dokumentation eller klientkontakt?

I mötet med de olika frivårdsinspektörerna upplever jag att de i olika grad har ”nöjdat” sig med sina organisatoriska omständigheter. Viljan att kunna göra mer och vara mindre begränsad av organisationens krav på dokumentation och administration är framförallt något som F1 och F3 som jobbat länge uttrycker. F2 och F4 som arbetat ungefär två år har ett annat förhållande till ”dokumentationsbördan” och kontrollen, kanske just på grund av att de aldrig upplevt något annat och inte har något att jämföra med. Gustavsson (2004) fick av sin undersökning av frivårdsinspektörer höra önskingar om mer klientkontakt och förenklad administration. I Svenssons undersökning (2001) menade många handläggare att administrationen prioriterar sig själv genom deadlines för yttranden till tingsrätt eller för beslut om övervakning.

Både F2 och F4 tycker att det hör till ett arbete inom en myndighet som kriminalvården att det dokumenteras ordentligt. Känslan av att inte ha ett val i upplägget av arbetet är störst hos F1 och F3 som arbetat länge inom frivården och som upplever att det administrativa står i vägen

för egen prioritering av tiden. F3 uttrycker att hon har piskan på ryggen gällande administration och att det kontrolleras på ett annat sätt nu. Idag är det mer kontroll av: vad gör du? var lägger du din tid? Hon menar att administrationen självklart också är viktig, men att den inte var så prioriterad tidigare. Johansson (1997) belyser också att gräsrotsbyråkraten är anställd i organisationen och detta påverkar inte enbart i klientkontakten utan tjänstemannens arbetssituation som helhet. Det har visat sig att gräsrotsbyråkraterna är svåra för organisationerna att kontrollera men också viktiga att kontrollera då de måste delegeras ett större mått av handlingsfrihet för sina arbetsuppgifter, men också står under en påverkan utifrån i direktkontakten med klienterna som inte organisationen kan kontrollera. F2 och F4 som är yngre och nyare upplever ett handlingsutrymme och en möjlighet till egen prioritering av arbetet och tiden som är ganska stor. Lipsky (1980) menar att många går in i arbetet med en förhoppning om att få ge service men det jobb de får utföra blir långt från idealbilden av jobbet på grund av stor arbetsbelastning, osäkerhet kring arbetsmetoder och oförutsägbarheten i klienterna. Detta slår ned deras ambitioner som socialarbetare. Idealet är att möta varje klient med en individuell respons men ofta kräver arbetsbelastningen att man behandlar klienterna som en grupp. Det är vanligt att man blir utbränd tidigt i yrkeskarriären, men de som stannar kvar utvecklar sin yrkesutövning och förfinar tekniker. Dock inte utan att de som blir kvar ändrar sina arbetsvanor och attityder till att ställa lägre krav på sig själva, sina klienter och på hur mycket verksamheterna kan göra. Ett synsätt utvecklas som säger att klienten får det bästa möjliga under rådande omständigheter. Klienten känner sig skyldig i mötet med gräsrotsbyråkraten att anpassa sina önskningar och krav till det som är standard i organisationen på grund av verksamheternas resursbrist eller brist på organisation, istället för att kräva sina fulla rättigheter. F1 och F3 önskar mer tid till klientkontakt då frivårdsinspektörer är utbildade för att hålla samtal och behandla människor, socialt arbete och inte administration. F4 menar att det inte finns tillräckligt med tid för att åka ut och vara med på möten och t ex träffa socialtjänsten eller åka ut på behandlingshem. För klienten är samarbete med socialtjänst och behandlingshem eller andra aktörer gynnsamt och viktigt men dessa möten upplever hon att hon inte alltid kan prioritera.

7.1.2 Att vara en klient inom en organisation

Det är det organisatoriska sammanhanget som sätter gränserna och fastställer villkoren för relationen, och både klient och byråkrat måste anpassa sig till dessa villkor. Johansson (1997) menar att ingen organisation kan ta hand om en ”hel” individ, utan det första som sker i mötet med organisationen och gräsrotsbyråkraten är att individen förvandlas till den kategori som

passar, och klienten är en organisatorisk konstruktion; här skapas en klient. Individen får en byråkratisk identitet, som Johansson (1997) kallar det, och nu är det möjligt för organisationen att handlägga klientens ärende. Oavsett hur relationen mellan klienten och gräsrotsbyråkraten utvecklas kommer dessa organisatoriska kategoriseringar av klienten alltid att finnas kvar som ett hinder för samspelet och relationen. Johansson menar att detta medför att den personliga dimensionen i relationen är en illusion. Svensson (2001) fick i sin undersökning av frivårdsinspektörerna höra om att frivårdsinspektörerna upplevde hur datasystemet avpersonifierade klienten och skapade en kategori. Johansson (1997) menar att en gräsrotsbyråkrat samtidigt är människa och organisationsrepresentant och där finns en avvägning att göra inom rollen som gräsrotsbyråkrat hur mycket de organisatoriska kategorierna får styra relationen. Relationen är högst asymmetrisk då gräsrotsbyråkraten har makten att belöna eller bestraffa klienten, som står i ett beroendeförhållande till honom och byråkraten är ofta på "hemmaplan", då möten ofta sker på tjänstemännens kontor vilket ger ytterligare överläge. Resultatet av relationen är också sannolikt mer betydelsefullt för klienten än för byråkraten som förmodligen har flertalet klienter, medan klienten kanske bara har att vända sig till denne tjänsteman för sin situation. Här kommer gräsrotsbyråkratens utrymme till handlingsfrihet då klienten kan vädja till byråkratens goda vilja att hjälpa och på så sätt kan ändå klienten få gehör för sina synpunkter eller behov. Klienten existerar bara i förhållande till organisationen och detta får ett uttryck i relationen till gräsrotsbyråkraten. Att konstrueras till klient kan liknas vid att anonymiseras eller depersonifieras men Johansson menar att klienten i mötet och relationen med gräsrotsbyråkraten kan repersonifieras och att det därför ofta är viktigt för klienter att det är samma tjänsteman som de möter varje gång. Användandet av lekmän är ett sätt för frivården att ge klienten en mer personlig kontakt eftersom tjänstemännen på ett påtagligt sätt står för myndighetsutövning (Svensson, 2010).

7.1.3 Organisationens krav och regelverk

Kriminalvårdens krav och föreskrifter om procentsatser i andelen klienter på lekmän är något F3 upplever som störande eftersom klienter visserligen tycker att lekmanövervakning är bra, men att det inte alltid är bra för alla klienter. Hon menar att det kunde vara bra att göra något annorlunda för en del klienter såsom något av kriminalvårdens program eller tätare kontakt med psykiatrin, men resurserna är begränsade och måste fördelas i förhållande till mående och brottsaktivitet. Berman (2010) har i sin studie konstaterat att kombination av strukturerade samtal, ett program på frivården och övervakning är mer effektivt än bara övervakning. Att använda sig av lekmän har visat sig effektivt tillsammans med faktorer som

övervakningens kvalitet, dvs. kontaktfrekvens särskilt i början och slutet, ålder samt arbete och bostad (ibid.). Enligt Lipsky (1980) möter gräsrotsbyråkraten ofta i sitt jobb att resurserna aldrig räcker till vad som förväntas av dem, och målsättningarna för organisationerna är ofta ambitiösa, vaga och i konflikt. Strävan efter att verka för att möta målen är närmast omöjlig att mäta. Klienterna är ofrivilliga och arbetaren har inget att förlora på att misslyckas att göra klienten nöjd. Även F4 anser att man måste överväga att lekmän är bra i de flesta fallen, men inte alltid. När det gäller kraven från föreskrifter om att 60 % av klienterna skall ha lekmanövervakare menar F1 att kravet om att ha många lekmän alltid har funnits men att det har ökat hela tiden. F2 tror att hon har ca 60 % av sina klienter på lekmanövervakare, men att det är lite olika i perioder. F3 har ca 50 % på lekmän, men har också många missbrukare och F4 och F1 ligger också mellan 50-60 % i lekmanövervakning på klienterna. Handlingsutrymmet medger en tolkning av vem som är lämplig.

7.1.4 Handlingsutrymme i arbetet med lekmän och lekmännens handlingsutrymme

F3 och F4 menar att det finns ett stort handlingsutrymme i arbetet med lekmanövervakare men båda påpekar också att om de är osäkra rådfrågar de kollegor och om det blir nödvändigt också kriminalvårdschefen. Båda uttrycker att de tycker det är bra att pröva nya lekmanövervakare och att och att det är en fördel för klienterna att de är öppna att ta chansningar med nya. F2 menar att i allt omkring förordnande har hon ett stort handlingsutrymme att välja vem hon förordnar, men att hon har en medvetenhet kring sina egna värderingar och försöker sätta dem åt sidan för att det ska vara en person som klienten får en bra kontakt med. F1 tänker att i valet av lekmanövervakare har hon sig själv att utgå ifrån eftersom riktlinjer och policy bara sätter som krav att man inte ska finnas i MR/BR, sen får hon själv bestämma. Att det är helt och hållet på ens eget intryck som man gör bedömningen om en lekmanövervakare är lämplig eller inte, och att hon går mycket på intuition, magkänsla och erfarenhet. Hon utgår mycket från sig själv, hennes eget tyck och tänk men menar att så subjektivt blir det nog inte i slutändan eftersom hon alltid utgår ifrån vad klienten vill ha. F4 lyfter fram att det blir mycket hennes bedömning men att hon tycker att det är bra att det finns en mall med frågor som man alltid utgår ifrån vid förordnandet av en ny lekmanövervakare, så en mer lik bedömning blir gjord.

Lekmanövervakarna upplever att de får ett stort handlingsutrymme i relationen med klienten och uppdraget och att de lämnas själva att ta beslut kring kontakten. Ö2 upplever att handläggarna lämnar över för mycket och framförallt har det gällt struliga unga killar som

kommer från anstalt och behöver mer handfast vägledning och en tydlighet i vad som inte är okej. Ö3 menar liksom Ö2 att frivården lämnar över mycket på lekmanövervakaren och han upplever också att de inte är så jätteintresserade av hur han ser på saker. Ö4 tänker att det är bra att han får det utrymme som han behöver med ett fritt spelrum där han får försöka med sitt sätt till förändring.

7.1.5 Sammanfattning och kort reflektion kring handlingsutrymme

När det gäller dokumentation och klientkontakt upplevde de yngre som arbetat en kortare tid att de hade handlingsutrymme att prioritera sin tid och kunna välja klientkontakt medan de äldre som arbetat längre upplevde dokumentationen som betungande och att de inte hade ett val, viss form av administration prioriterade sig själv. Skapandet av klienter är tydligt i frivårdens bedömningar och kategoriseringar av klienter. När det gäller krav på att 60 % av klienterna ska vara på lekmanövervakare upplevde frivårdsinspektörerna att det ändå var viktigt att överväga om en klient är lämplig för lekmanövervakning och att här fanns handlingsutrymme att göra den bedömningen. Kravet var inte på samma sätt betungande som kravet på dokumentation. Alla frivårdsinspektörer upplever att handlingsutrymme i arbetet med lekmanövervakare är stort, och lekmännen upplever också att de har ett stort handlingsutrymme i arbetet med klienter. De två äldre övervakarna upplevde snarast att frivården lämnade för mycket till lekmanövervakaren. Här är det intressant att just antalet år och ålder blev det som särskilde frivårdsinspektörerna och det kan kanske ha med den förändring som frivården genomgått och att man bara kan sakna det du en gång haft.

7.2 Organisationsideal hos frivårdinspektörer och lekmanövervakare

Kerstin Svensson (2001) beskriver fyra olika positioner, så kallade "organisationsideal" som intas av socialarbetaren som behandlare, stödjare, kontrollör eller administratör. Dessa positioner medför olika nivåer av interventionsgrad eller individualisering för klienter. I frivården har ofta inspektören den kontrollerande och administrerande positionen och lekmannen antingen den behandlande eller den stödjande positionen. Även en lekman kan välja att vara mer av kontrollör. Svensson, Johnsson och Laanemets (2008) menar att olika organisationer styrs av olika organisationsideal: byråkratiidealet, filantropiidealet, självhjälpsidealet och behandlingsidealet. I byråkratiorganisationen är socialarbetarens roll att vara tjänsteman och målet är att följa regler och fokus ligger på organisationen. Här är klienten en samhällsmedborgare. I filantropiidealet är hjälparen en givare och fokus är hos hjälparen, medan klienten är en mottagare och målet är att göra gott. I självhjälpsidealet är

både hjälparen och klienten en deltagare och fokus ligger på problemet. Målet är att dela, medan behandlingsidealet har fokus på metoden och målet att förändra. Här är hjälparen expert och klienten sökande. Interaktion eller samspel mellan människor innehåller många olika emotioner såsom skam och skuld och vi förmedlar sympati och empati. I samspelet ligger tillit, maktpositioner och i samspelet använder vi oss av kategoriseringar för att underlätta relationskapandet (Svensson et al. 2008). I frivårdsarbetet sker samspelet mellan handläggaren och lekmannaövervakaren, mellan klienten och handläggaren, och mellan klienten och övervakaren. När det gäller lekmannaövervakarna och de olika organisationsidealerna av deras arbete menar jag att det var en stor spridning mellan de fyra lekmännen. Ö4 var tydlig med att han inte var den som skulle arbeta utan samtalet var det viktiga och att klienten var motiverad att arbeta med problemet. Problemet var sättet att tänka och deltagande var oerhört viktigt hos klienterna. Ö1 som haft ett antal misslyckade matchningar uttryckte ett starkt filantropiskt ideal att hjälpa och att göra gott. Ö2 och Ö3 som är äldre män och som under en längre tid varit lekmannaövervakare hade ett tydligare behandlingsideal. De hade en metod och en strategi som experter och klienten ”söker” hjälp för att förändras. Både Ö1 och Ö3 betonade att de försöker undvika att tala om det som skett och deras brottslighet och deras kriminella identitet och istället fokuserar Ö1 att tala om vilka de är som personer. Ö3 fokuserar på att tala om framtiden och göra överrensommelser och sätta upp mål. Ö4 menade att han inte har någon strategi eller plan, men han insåg under samtalets gång att han jobbar mycket kognitivt med att förändra klienternas tankebanor och ge dem nya sätt att se och tänka kring saker. Ö2 arbetar mer terapeutiskt och samtalar gärna kring skuld och skam och är inte rädd för att trampa in på de mörka områdena i klientens liv för att hjälpa och komma till nya sätt att handla nästa gång och han arbetar också mycket med kognitiva förändringar. Ingen av lekmännen är renodlat något av de fyra idealen, lika lite som frivårdsinspektörerna är det men det är intressant att kunna tolka handlingar utifrån olika ideal. Frivårdsinspektörerna uttrycker framförallt kontrollören och behandlarens eller stödjarens positioner och ingen av dem jag intervjuade var den ”trötte” eller administratören.

7.2.1 Sammanfattning och kort reflektion.

Det är intressant att se hur idealet påverkar hur arbetet med klienten kommer att se ut. Bland frivårdsinspektörerna var inte något av idealen så tydligt eftersom de både har en kontrollerande och administrerande funktion som de inte kan välja bort medan behandling och stöd ofta läggs på lekmannaövervakaren. Även en lekmannaövervakare kan vara

kontrollör men de jag intervjuade var främst behandlande och stödjande. Den frihet som finns att välja hur arbetet med klienterna läggs upp ger stor frihet för de olika idealen att råda.

7.3 Inställning till systemet, samarbetet med lekmanövervakare

Alla fyra frivårdsinspektörerna är positiva till lekmanövervakare men F1 som arbetat längre inom kriminalvården upplever systemet som knepigt och att hon känner dåligt samvete, framförallt att ställa det kravet att lekmännen ska höra av sig en gång i månaden för rapport. F2 och F4 menade att lekmanövervakare kan vara ett stöd och komplettera frivårdsinspektören genom sin tillgänglighet och att de som vanliga samhällsmedborgare fungerar som en länk tillbaka till samhället för de klienter som marginaliserats och hamnat utanför arbetsliv och samhällsliv. F1 anser att lekmanövervakning underlättar arbetet, och att det fungerar som ett komplement, som en förlängd arm eftersom det är dem som sköter hela övervakningen. Hon är den som starkast framhåller en känsla av att lekmanövervakaren gör hennes jobb. Alla lekmanövervakarna trodde på idén om vanliga människor som visar på ett annat sätt att leva och blir en länk till samhället för de ofta marginaliserade klienterna, precis som framkommit i tidigare forskning.

Att arbetet med lekmän blir bättre ju mer erfarenhet man har av det menade F2 som upplevde att det tagit lite tid att komma in i den delen av arbetsuppgifterna. F1, F3 och F4 menar att det tar tid att hitta bra matchningar men att det en lyckad matchning i slutändan kan bli en tidsvinst. F4 tänker att det kan vara lite dubbelt eftersom att när man har mycket att göra så vill man få ut dem på lekmän, för då får man mindre att göra. Samtidigt har man ibland så mycket att man inte hinner få ut dem på lekmän och då har man ännu mer att göra. F2 berättar att hon försöker träffa sina klienter innan de frigges, om de sitter på anstalt i närheten, och på så sätt har hon kunnat matcha en lekmanövervakare som kan komma igång med uppdraget ganska så snabbt efter frigivningen. Det skiljer sig åt mellan inspektörerna när det gäller hur snabbt de ser till att förordna lekmanövervakare och också hur de ställer sig till att ha klienter kvar på tjänsten, dvs. att själva stå för övervakningen och den regelbundna kontakten. F1 börjar leta efter en övervakare så fort hon har träffat en klient och förordnar en lekmanövervakare snabbt. Det skiljer sig ganska mycket från F4 som önskar få en relation till klienten först så att hon vet vem klienten är och vilka behov som finns eller problem, så att det blir vettiga trepartsmöten. Hon brukar ofta låta dem bevisa att de kan sköta kontakten med henne först innan hon tar kontakt med en lekmanövervakare, och fungerar kontakten så kanske hon träffar dem 1-1 ½ månad. Helt nydömda träffar hon upp till sex gånger. Dessutom

menar hon att om dem har egna förslag så ska man hinna utreda dem, och den processen tar tid, så ibland dröjer det tre - fyra månader innan de får övervakare. Att arbetet med lekmannaövervakare tar tid var något som framgick av både Svenssons (1994) och Bergqvists (1995) undersökning. F3 kan känna att hon är jättstressad och att hon är otillräcklig ibland i samarbetet med lekmannaövervakarna, och då försöker hon att vara noggrann; att hon kommer med feedback på rapporter och att hon försöker hålla trepartsmöten var tredje månad så dem inte ska känna sig helt övergivna, varken klient eller lekmannaövervakare. Hon tänker att man ibland skulle använda sig av lekmannaövervakarna mer, men det är ju också en tidsaspekt. Lekmannaövervakarna har annan information, klienterna berättar andra saker för dem, de inte är tjänstemän även om dem är i deras ställe. Ö1 hade haft olika handläggare varje gång, men tyckte inte att det gjorde så mycket. Handläggarna är olika och vissa får man bra kontakt med på en gång medan andra känner man inte alls och får inte så djup kontakt med.

7.3.1 Lekmannaövervakarnas kompetens och syn på uppdraget

Ö2 upplever att frivården på ett bra sätt tar tillvara hans kompetens och han är ganska nöjd och glad över relationerna till handläggarna. Han menar att han inte är rädd för att säga både ris och ros och så lägger man grunden för ett öppet samtal. Ö3 tycker att det är bra att träffa flera olika handläggare som arbetar på lite olika sätt och att de erfarenheterna är bra både för honom och för hans klienter. Han upplever att frivården engagerar sig på ett mer ytligt plan och att han ofta är ensam i arbetet med klienten. Ö4 berättar att hans handläggare använder sig av hans kunskaper och är intresserad av hans tankar kring klienten och han upplever att de utnyttjar det han har att ge på ett bra sätt. Svensson (1994) berättar att inspektörerna tog upp det positiva att lekmannaövervakarna kan ha annan kunskap om klienten och kan vara en tillgång när de behöver ett bollplank eller nya perspektiv på problem, medan Bergqvist (1995) berättar om inspektörer som var rädda att kompetenta lekmannaövervakare skulle hota deras eget jobb, att de själva blev överflödiga.

Ö1 menar att i uppdraget ligger att lekmannaövervakaren ska anpassa klienterna till samhället och de ska få klienterna att trivas med dem och hitta på saker med klienterna. Ö2 menar att när det skapas en relation så finns där ett förtroendekapital som kan bli en borg för det vidare samtalet där klientens tankar kring framtiden, nutiden, jobb, ekonomi, socialen och familjen kommer fram. Han menar att han känner sig som mest duglig när det blir en sådan relation, där han kan vara med och ge nya bilder, påverka och bli nyttjad. För Ö3 handlar uppdraget om att göra överrensommelser med klienterna om viktiga saker för dem. Ö4 vill kunna vara

ett stöd, en förebild som delar med sig av sina egna erfarenheter, och han är också den enda av de lekmannaövervakare som jag intervjuade som har egen erfarenhet av kriminalitet, droger, fängelse, frivård och behandlingshem. Alla lekmannaövervakare kände att det ger något tillbaka att vara lekmannaövervakare. Ö2 menar att det innebär en stor uppdatering, fortbildning och en fräschör att få möta människor i en massa olika livssituationer; att se hur deras livsresa har sett ut. Ö3 menar att han har hållit igång samtalet med marginalgrupper och att han gillar det, att det ger honom en uppdatering i hur unga människor har det idag. Ö4 menar att han får massor tillbaka av att ge och han hoppas att han kan ge lika mycket som han själv får tillbaka av att vara en lekmannaövervakare. Han känner att han växer av att han måste vara självreflekterande och självkritisk så att han inte bara talk the talk utan också Walk the talk och lever upp till det han säger. Här finns ett stort handlingsutrymme i både frivårdsinspektörens och lekmannaövervakarens arbete och upplägget av övervakningen. Att den olikheten finns mellan lekmannaövervakare och mellan de olika inspektörernas arbete gör också skillnaden stor för klienten beroende på vem han tilldelas till handläggare och vidare vem som blir hans övervakare.

7.3.2 Sammanfattning och reflektion kring synen på uppdraget

Frivårdsinspektörerna upplever att lekmannaövervakarna är viktig för att klientarbetet ska fungera och att även om det tar tid att hitta bra matchningar av klient och lekman så är den tiden något som man får igen i det långa loppet. Lekmannaövervakarna menade att uppdraget ger dem något tillbaka och de har alla lite olika syn på vad de ska göra men alla är medvetna om stöd och kontroll. Här finns en intressant koppling till övervakningens ”svarta låda” som rapporten från Brå (2010) tog upp.

7.4 Vad söker frivårdsinspektörerna hos lekmannaövervakaren?

Alla fyra frivårdsinspektörer söker främst någon som matchar klienten, och utgår från klientens behov. Alla fyra nämner att det är viktigt att inte utgå från den de själva tycker är bra men understryker alla fyra att det är viktigt att de kan lita på lekmannaövervakaren att han gör sin uppgift. Särskilt F2 tänker att lekmannaövervakaren måste vara någon som hon kan vara säker på att den rapporterar, säker på att den har koll på vad uppdraget innebär. Även att de engagerar sig mycket inom ramen för uppdraget och att de är lojala mot uppdraget och att hon kan lita på att den verkligen träffar klienten. Här nämns inte den mängd av egenskaper som framkom när Svensson (1994) och Bergqvist (1995) frågade vad som eftersöktes hos en lekmannaövervakare. De frivårdsinspektörer jag intervjuade var mycket försiktiga med att

nämna egenskaper men det som de alla efterfrågade, vilket också lekmanövervakarna i min undersökning upplevde efterfrågades, var någon som de kunde lita på utförde uppdraget. Lekmanövervakarna anser att fokus ifrån frivården i lekmanuppdraget var kontrollen, att frivården söker någon som de har förtroende för och kan lita på fullföljer uppdraget. För lekmanövervakarna är frivårdens insats när det gäller matchning av klient och lekmanövervakare mer påtaglig då den har konsekvenser för dem varje vecka vid kontakt. Ö1 menar att hon aldrig blivit bra matchad, Hon ser det som att frivården vill slussa ut sina klienter och att det ska se bra ut i statistiken med rätt antal på lekmanövervakare, och hon ser inte att frivården lagt ner någon tankemöda för sina matchningar i hennes fall. Ö2 berättar att han sett en skillnad i hur frivården söker och matchar klienter med övervakare, de senaste 10 åren upplever han att de blivit mer tydliga i vad de söker. Ö3 menar också att frivården verkar jobba mer för matchningarna och att de är genomtänkta., men sedan upplever han att klienterna nog håller till godo med den övervakare som de får och inte vill krångla för mycket med den biten. Ö4 berättar att de killar som han är övervakare till har han träffat i ett annat sammanhang och lärt känna, men han tycker definitivt att frivården tänker till kring matchning. F2 tänker att en grundläggande förutsättning för att en relation ska bli lyckad och leda till något gott är att det finns ett ”tycka om”, vilket hon ser som viktigt hos lekmän och såklart hos sig själv. Hon tänker att särskilt hennes yngsta klienter som är 20-22 år och inte alls färdiga med kriminaliteten är riktigt svårmatchade. Ö3 tänker att frivården söker att lekmanövervakaren har koll på klienten och att där finns en rörelse i relationen med övervakaren och klienten med sociala framsteg och att individen går mot det bättre. Alla frivårdsinspektörer upplever att det finns lekmanövervakare till de allra flesta, det handlar i vissa fall om att det inte finns någon som talar klientens hemspråk t ex finns det ett fåtal lekmanövervakare för somalier.

7.4.1 Språk, kultur och religion

Vad gäller lekmanövervakare och att matcha språk, religion och kultur menade F1 och F2 att de försöker att matcha landsmän, särskilt om klienten bott länge i Sverige men fortfarande inte talar språket och är dåligt integrerad i samhället. Då använder de gärna en välintegrerad landsman som övervakare som kan fungera som en förebild, och som kanske är muslim eller rom vilket kan vara viktigt för klienten. F1 undviker lekmanövervakare som skriver att de är pingstvännen eller Jehovas vittnen men för en del klienter kan det passa med en präst och hon har använt sig av en pastor i Frälsningsarmén och andra präster vid några tillfällen, särskilt om klienten gärna vill tala om livets svåra frågor. F2 har när klienter uttryckt att de är

troende muslimer och där religionen är viktig för dem i deras önskan att vända livet, valt att förordna en iman som lekmanövervakare. F3 som arbetar med särskilt många kvinnliga klienter menar att det med språk, kultur och religion kan vara svårt ibland då hon t ex inte lyckats hitta någon romsk kvinnlig lekmanövervakare. F4 menar att när det gäller språk kan det dock vara svårt om klienten talar jättedålig svenska och inte heller kan tala någon engelska. Det är visserligen möjligt att boka tolk till alla möten, men det blir väldigt opersonligt och då menar hon att hon någon gång fått frångå den regel som finns att lekmanövervakare inte skall vara släkt eller vänner till klienten. Alla fyra frivårdsinspektörer frågar alltid klienten efter egna förslag på lekmanövervakare och menar att det för det mesta blir bra med de egna förslagen som i de flesta fall godkänns. De menar att de har entledigat lekmanövervakare ytterst sällan, även de som jobbat länge, och att det är sällan som det riktigt skär sig mellan klienten och lekmanövervakaren. Det liknar det beteende som frivårdsinspektörerna hade vid Svensson studie 1994, där lät de övervakningen rinna ut i sanden hellre än att entlediga. När det gäller vem som inte bör ha lekmanövervakare är de alla överrens om att det finns klienter som ska vara kvar på tjänsten och att detta gäller främst de som har missbruk, hemlöshet och är på behandlingshem eller är i öppenvårdsbehandling. Även de klienter som har väldigt många andra kontakter med socialtjänst är alla överrens om att det kan vara vettigt att söka efter någon i det nätet som kan fungera som övervakare. F3 menar att klienter med störst problematik väldigt sällan har någon i nätverket. F1 menar att eftersom en lekmanövervakare kommer klienten närmare in på livet måste man ta i beräkning att det kan vara en ursäkt att hålla sig undan att önska fortsätta med en handläggare som övervakare.

7.4.2 Lekmanövervakare med egen erfarenhet eller semiprofessionella

Det framkom i Svensson undersökning 2001 att många lekmanövervakare väljer att träffa sina klienter på sin arbetsplats och detta innebär att övervakarrollen inte blir lika tydlig eller okomplicerad. Många klienter uttalade i undersökningen att de trodde att övervakningen skulle vara tuffare och innebära en större kontroll och beskriver en lättnad över att så inte var fallet. När det gäller klienter med psykisk sjukdom så söker F1, F3 och F4 ofta efter lekmanövervakare med särskild kompetens, t ex att de jobbar inom psykiatri, eftersom det kan vara svårt för en vanlig lekmanövervakare utan erfarenhet att ta det ansvaret, det kan bli för tungt. Detta överrensstämmer med hur frivårdsinspektörerna tänkte vid Svenssons (1994) och Bergqvists (1995) undersökningar kring kompetens, att en lekmanövervakare inte kan klara av en viss klient. F1 och F4 menar att det för vissa klienter som är aktiva i

missbruk eller som precis har blivit fria kan det vara bra med en lekmanövervakare med egen erfarenhet, särskilt om de uttrycker en önskan att sluta med missbruket. F3 anser att det kan kännas betydelsefullt ibland, det kan det ju vara utifrån att en klient absolut vill ha en lekmanövervakare med egen erfarenhet medan F2 anser att lekmanövervakaren skall vara ett komplement till det hon själv kan ge, så hon söker inte så specifikt de semiprofessionella. F1 menar att samma lekmanövervakare används av många, eftersom de är bra, så problemet är inte att hitta lekmanövervakare med specialkompetens utan att de bra har fullt med uppdrag. Alla fyra frivårdsinspektörer är försiktiga med att förordna de lekmanövervakare som är kända förespråkare och föredettingar som tillfrisknat genom 12-stegprogram. De kan använda sig av dessa lekmanövervakare till klienter som de känner till att klienten redan gått lite på AA/NA eller att klienten är inställd på den typen av behandling eller tankesätt eftersom det annars ofta krockar helt. Lekmanövervakare behöver vara ”open minded” och inte förespråka NA eller sin egen metod. De undersöker inställningen till underhållsbehandling med t ex metadon eller subutex, eftersom det är viktigt att klienten inte känner sig ”dålig” för att han har det, det ska vara accepterat. Vad gäller om frivården efterfrågar speciell kompetens, erfarenhet, förmåga eller karaktär så uppfattar Ö1 att frivården inte tänker så mycket på det medan Ö2 som själv arbetar inom kyrkan menar att det efterfrågas och att hans erfarenhet av att ha arbetat många år med själavård och som övervakare gett honom ett förtroende. Ö3 menar att det inte är kön, utbildning eller nationalitet som är avgörande, utan att det är många därute som kan vara lekmanövervakare, men att många som inte har en socionomutbildning eller liknande är rädda för att närma sig dessa problem som man möter som lekmanövervakare. Ö4 menar att frivården söker efter lekmanövervakare som har något att ge, i alla fall upplever han att de handläggare han har mött har frågat efter detta. Att kunna ge hopp, tro på en framtid och kunna visa på en väg. När det gäller hans egen erfarenhet och om det är viktigt i kontakten med klienten menar Ö4 att den egna erfarenheten av missbruk och kriminalitet visserligen kan vara viktig initialt, men att det inte alls är så viktigt i realiteten. Han menar att det för klienten kan upplevas som att han som lekmanövervakare vet hur det är, att han har gått i samma skor, men att det egentligen inte är de erfarenheterna som klienten är i behov av utan de nya erfarenheterna som han har i sitt nya liv och det slags erfarenheter kan många ”vanliga” lekmanövervakare ha.

7.4.3 Samtal och motivationsarbete

Övervakning handlar mycket om kontakt och samtal med klienten och därför tycker jag att en fråga om vad frivårdsinspektörerna tänker om att det är just mycket av samtalen och motivationsarbetet som läggs ut på lekmannaövervakare. Frivårdsinspektörerna är utbildade socionomer som fått träning i samtalsmetodik och med en utbildning bakom sig som bör ha utvecklat en empatisk förmåga. Vidare har Kriminalvården antagit MI (Motivational Interview) som förhållningssätt mot klienterna och alla frivårdsinspektörer har MI handledning och tränas och utvecklar dessa tekniker varje vecka. F1 menar att det visserligen är lite konstigt att motivationsarbetet och samtal läggs ut på lekmannaövervakare, men tänker att det inte är säkert att man själv pratar bättre med dem. F2 menar att det finns ett gäng lekmannaövervakare som själva är före detta 12-steps klienter som har blivit drogfria och de använder ”peka med hela handen”. Hon berättar att det sättet kan störa henne, men att det nog stör henne mer än vad det stör klienten, och hon tänker att det kan få en kompletterande effekt till MI och de samtal som hon ger. F3 menar att hon ibland när hon hör en lekmannaövervakare tala med klienter kan tänka att det vore bra att ha alla klienter på tjänsten, men hennes otillgänglighet i tid och att det finns många fördelar med lekmän som väger upp deras brister, gör att hon ändå menar att de gör ett bra jobb. F4 berättar att hon aldrig reflekterat över att lekmannaövervakare inte använder MI eller har utbildning i samtal, och påpekar att MI inte passar alla klienter.

7.4.4 Sammanfattning och reflektion kring vad som eftersöks hos lekmannaövervakare

Frivårdsinspektörerna söker främst någon att lita på att de gör det som är uppdraget och sköter kontakten och rapporteringen. Matchningen med klienten är av stor vikt också. När det gäller språk, kultur och religion försökte de flesta att matcha klienten med en lekmannaövervakare som talade klientens hemspråk och som har kulturen och i många fall samma religiösa övertygelse. Gällande före detta missbrukare som blivit drogfria genom 12-stepsprogram undviks dessa till en del, framförallt om de inte är fortsatt ”open – minded”. När det gäller förhållningssättet MI och samtal menar frivårdsinspektörerna att lekmannaövervakarna har andra goda förtjänster som överväger det som de saknar i form av samtalsmetodik.

7.5 Kontroll och rapportering

När det gäller kontroll och rapportering menar F1 att av ex. tio lekmannaövervakare så är det två, tre som rapporterar en gång i månaden. Resten hör inte av sig så länge allt fungerar, vilket hon tycker är okej. Huvudsaken och det viktigaste är att relationen fungerar, även om hon menar att journalanteckningarna inte blir snygga om inget antecknats mellan trepartsmöten

var tredje månad. Svenssons (2001) undersökning av frivårdsinspektörer förevisade att kontrollen av klienterna till största del handlar om att kontrollera om kontakten fungerar. Telefonkontakt visade sig vara den allra vanligaste kontakten mellan lekmanövervakare eller tjänstemannaövervakare och klienten. Även F2 anser att ganska få lekmanövervakare gör den månatliga rapporten, och F4 menar att vissa lekmanövervakare är jättebra på att rapportera men annars är det ofta hon själv som jagar dem. Hon tycker nog att det börjar bli lite bättre med de nya, men de gamla som varit lekmanövervakare i många år kör sitt eget race, och ringer bara om det händer något. Tidigare forskning (Svensson, 1994 & Bergqvist, 1995) visar att just vikten av att kunna lita på lekmanövervakarna och att de rapporterar, så att klienterna inte tappas eller glöms bort, är en av anledningarna till att vissa inspektörer är negativa till lekmän. Ö1 berättade att hon fått uppleva hur imponerade frivårdsinspektörerna blir när hon rapporterar varje månad som hon skrivit kontrakt på att hon ska göra. Ö2 tycker att det kan vara en massa problem runt klienter ibland och att det innefattar att jaga folk som inte kommer och att ringa frivården och berätta att de inte kommer, en process som han upplever som bökig. Ö3 och Ö4 tycker att allt tydligt och klart och det ska göras såsom det är sagt med rapportering till frivård och att möta klienten enligt den kontaktfrekvens som blivit uppgjord tillsammans med handläggaren. F2 och F4 tycker att de kan sätta krav och förväntningar på sina lekmanövervakare att de göra det som är uppdraget, eftersom de har gått in i det med öppna ögon och skrivit under på det.

F3, F4 liksom F2 betonar att det är tjänstemannens ansvar att följa upp föreskrifter och att kontakten fungerar och alla tre ringer ofta själva upp lekmanövervakarna för rapporter. De vill inte att lekmanövervakaren ska känna att de släpper klienten utan de vill ha koll på sina klienter och de kan ringa klienterna också ibland bara för att höra. Alla tre är tydliga med att de står för den repressiva biten med att sätta press och anmäla så att lekmanövervakarna kan göra det som är deras uppdrag: att träffa klienten, lyssna, hålla samtal och sedan rapportera det till frivården. Ö1 anser att det är en fin bild som frivården vill ge utåt av att det finns en kontroll av uppdraget och kontakten, men att det inte finns nästan alls. Hon menar att trepartsmöten hålls för att frivården ska fortsätta hålla sin skugga över klienterna under övervakningsåret. I Svenssons undersökning från 2001 berättade de olika lekmanövervakarna om hur olika de upplevde att handläggarna var, och att det fanns de handläggare som var väldigt strikta och formella medan andra handläggare lät mycket vara öppet och gick på magkänsla. Svensson uttrycker att frivården inte har så mycket att göra för de brottslingar som har en ordnad social situation och dessa behandlas ofta av handläggarna

på ett generösare sätt än en klient med oordnad situation, vad gäller hur tät kontakten ska vara och kraven på att hålla alla tider. Ö3 lyfter fram att frivården är mest intresserad av att det fungerar, att individen hör av sig och sköter det formella. Ö4 tycker att kontrollen och trepartsmötena fungerar bra. När det gäller att övervakningen består av både stöd och kontroll och att dessa två element ibland kan vara svåra att kombinera menar Ö2 att det idag är en toleranter syn på kontrollen, inte negativt sett att de är slappa men frivården har en större förståelse för klientens situation, och behöver inte strypa folk första gången de gör ett misstag eller inte sköter sin övervakning, och det tycker inte heller maskineriet. Ö3 berättar att han upplevde det komplexa med stöd och kontroll som mer problematiskt tidigare, och att han då upplevde det som en belastning att ha tvånget. Tidigare blev det för honom ett metodproblem, att det var både tvång och frivillighet.

7.5.1 Sammanfattning och reflektion kring kontroll och rapportering

Frivårdsinspektörerna skiljer sig på denna punkt då de äldre har svårare att sätta krav och kräva att lekmanövervakarna ska rapportera och sköta kontakten. Här ser de unga att det är något som lekmanövervakarna skrivit under på att de ska göra så det kan inte ifrågasättas. När det gäller samarbetet kring klienten i form av trepartssamtal och att lekmanövervakaren får stöd och handledning tycker alla lekmanövervakare att det finns stöd och handledning i den mån de behöver det även om några upplever att de får ett stort ansvar att bära ensamma under övervakningsåret. När det gäller utbildning önskar Ö1 mer.

7.6 Ersättningen

När jag frågade lekmanövervakarna vad de tycker och tänker om den ekonomiska ersättningen var alla eniga att den är okej även om Ö2 och Ö4 tycker att det kunde vara större möjligheter till extra ersättning vid resor och särskilda tillfällen. Ö1 och Ö3 menar att ersättningen gott och väl täckte de utgifter som de har kring uppdraget såsom en fika och alla fyra lekmanövervakare poängterar att man inte är lekmanövervakare för pengarna, att det inte är det som är motivationen. Ö4 tycker att det är bra att ersättningen är på den nivå som den är så att ersättningen inte lockar folk att göra det för pengarna. Här skiljer sig mitt resultat från Svensson (1994) där lekmanövervakarna menade att ersättningen var för låg och inte ens täckte utgifter. F1 tycker att ersättningen är skamligt låg, och F3 tycker liksom F1 att den kunde vara högre. F2 menar inte att det är för liten ersättning. Hon ser det som ett ideellt arbete, och F4 stämmer in med F2 att ersättningen är okej, det ska inte vara ett extrajobb som man tjänar pengar på, utan drivkraften är att man vill hjälpa. De tror alla att det är positivt för

klienterna att det är ett ideellt arbete. Här stämmer det delvis med Bergqvists (1995) resultat där frivårdsinspektörer uttryckte att ersättningen var skamligt låg.

8. Sammanfattning och slutdiskussion

8.1 Sammanfattning

Syftet med denna undersökning har varit att undersöka, beskriva och analysera den ömsesidiga relationen mellan frivården och lekmännen och jag ställde mig ett flertal frågor.

Vad söker frivårdsinspektören hos en lekmanövervakare och vilken medvetenhet finns kring om egna värderingar påverkar val av lekmanövervakare?

Jag menar att min studie visar på att det finns en stor medvetenhet kring egna värderingar och eget tyck och tänk hos de frivårdsinspektörer som jag intervjuade. Alla betonade att det alltid var klienten som var i centrum och dennes behov, samt att det blev en bra matchning. Det som framkom var att lekmän såväl som frivårdsinspektörer ansåg att det viktigaste var att lekmannen går att lita på att han utför sitt uppdrag och sköter kontakten och kontrollen.

Den andra fråga jag ställde mig var:

Vad är den viktigaste egenskapen som en frivårdsinspektör söker hos en lekmanövervakare och överensstämmer det med vad lekmanövervakaren tror?

Frivårdsinspektörerna undvek och ville ogärna nämna en massa egenskaper eller karaktärsdrag vilka de efterfrågade utan betonade starkt att lekmanövervakaren skulle matcha klienten och att det måste vara någon som de kan lita på. Som goda egenskaper nämndes att vara en god lyssnare.

Den tredje frågeställningen var:

Hur uppfattar lekmanövervakaren uppdraget och har frivårdsinspektören samma syn på det?

När det gäller uppdraget fanns en samstämmighet att det är kontakten med klienten som är det viktiga, att det blir en relation där klienten får en medmänniska som kan samtala och stötta honom i livet och i att integreras i samhället. Frivårdsinspektörerna jag intervjuade såg lekmanövervakning som en självklarhet och att det inte skulle vara möjligt att vara utan lekmanövervakarna. De menade alla att lekmanövervakaren tillförde mycket till klienten

och framförallt att lekmannen var ett komplement till dem själva. Deras egen roll som myndighetsutövare var ytterst tydlig då klienterna inte frivilligt uppsöker frivården utan är dömda till skyddstillsyn eller har villkorlig frigivning från fängelse med övervakning. Frivårdsinspektörerna menade att klienten behöver en ”vanlig” medmänniska som kan hjälpa dem att komma tillbaka in i samhället och att en lekman kan ge ett helt annat stöd och en mer praktisk hjälp i vardagen än vad de själva kan med sina kontorstider och fullinbokade kalendrar.

Den fjärde frågan var:

Vilket handlingsutrymme har frivårdsinspektören i sitt arbete och hur ser lekmanövervakarens handlingsutrymme ut?

Frivårdsinspektörerna hade ganska olika uppfattning om handlingsutrymmet och särskilt de som jobbat 10-20 år upplevde en frustration över de ökade kraven på dokumentation och administration och en avsaknad av klientkontakt. Lekmanövervakarna gjorde alla olika saker med sina klienter och upplevde ett stort handlingsutrymme som gränsade till att de lämnades ensamma med klienten och dennes problem.

Den sista frågeställning var.

Hur resonerar frivårdsinspektören kring ersättningen i förhållande till krav, och vad tänker lekmanövervakarna om ersättningen och krav på rapportering? När det gäller ersättningen var det tydligt att de som jobbat längre som frivårdsinspektörer upplevde det svårare att kräva att lekmanövervakaren skulle sköta sitt uppdrag enligt bokens alla regler då ersättningen enligt F1 var pinsamt låg. Så här uttryckte hon sig:

Det känns väldigt märkligt för mig för jag sitter här och ska ta hand om allting, utbildad och allt och ska ta hand om det här och så ska jag ändå lägga ut det på lekmän för 350 kr i månaden, nu är det ju inte lekmän alla, jag menar inte på det viset att de inte kan, men mera att jag uppbär lönen och dem gör jobbet, så känner jag. Många gånger, och jag skäms nästan när jag ska säga att ni ska träffas en gång i veckan. Å andra sidan så har de själv anmält sig och det ska vara av intresse och ett ideellt arbete. Men jag tycker det känns dumt och vissa klienter träffar man kanske fyra gånger på ett år och så sköter dem det hela. (F1)

Ingen av lekmanövervakarna var missnöjda med ersättningen vilket skiljer sig från tidigare undersökningar.

8.2 Slutdiskussion

Vad kan jag då säga om frivården och lekmannaövervakarnas ömsesidiga relation i samarbetet kring en klient? Jag menar att det finns mycket mer att önska av samarbetet då de lekmän jag mötte upplevde en glädje i sin uppgift och sitt uppdrag, men också en ensamhet ibland inför det svåra att försöka göra en insats i en medmänniskas liv. Det är tydligt att arbetsbördan och administrationskravet för frivårdsinspektörerna innebär att det som fungerar hjälpligt och där det inte behövs uttryckning eller lyser med stora röda varningslampor får fortsätta som vanligt utan mer inblandning. Så är det nog ofta med lekmannaövervakarna, att så länge det flyter på och det inte är en massa strul så går ett övervakningsår ganska obemärkt förbi och så mycket utbyte av varandra har inte frivårdsinspektören och lekmannaövervakaren. I en myndighet som har ofrivilliga klienter och några av samhällets allra mest marginaliserade klienter är det inte lätt att sätta prioritering efter vad som vore bra på lång sikt utan varje dag fylls med akuta situationer eller andra ”viktigare” prioriteringar såsom administration som gärna prioriterar sig självt med deadlines på beslut och verkställighetsplaner. Jag menar att den ”svarta låda” som lekmannaövervakningen innebär borde utvärderas mera och även om det finns en del forskning kring vad som ger resultat såsom nya rapporter om att en kombination av lekmannaövervakning och ett program på frivården har bättre resultat vad det gäller återfall i brott för klienten, så är det svårt att veta vari effekten låg, var det programmet, var klienten redan motiverad eller var det en bra lekmannaövervakare? Jag menar att Kriminalvården som så noga utvärderar alla sina program skulle prioritera en större utvärdering av lekmannaövervakarinstitutet. Frivårdsinspektörerna behöver sina lekmannaövervakare för det finns ingen möjlighet att träffa alla klienter en gång i veckan och förmodligen skulle distansen och myndighetsrollen göra relationen väldigt begränsad och klienten skulle gå miste om möjligheten till nya sociala nätverk och ett mer allmänmänskligt engagemang vilket just lekmännen kan ge. Jag blev glatt överraskad över hur engagerade och kunniga de lekmannaövervakare jag mötte var, trots den låga ersättningen upplevde jag att dem alla lade ned åtskilligt med tid och engagemang i sina klienter och att de var villiga att låta sig nyttjas, som Ö2 uttryckte. Trots mina positiva upplevelser av lekmannaövervakare anser jag att det är av stor vikt att det sker en undersökning och granskning av vad som egentligen äger rum i mötet mellan klienten och lekmannaövervakaren. En BRÅ-rapport uppmärksammar att det behövs mer kontroll under övervakningsåret och att det kunde vara en idé att se över om frivårdsinspektörerna skulle ha ett större ansvar för kontrollen under övervakningsåret eftersom en tredjedel av klienter återfaller i lagföring under övervakningsåret. Istället borde man först utreda lekmännen och samarbetet med frivården för jag menar att det finns en del att prioritera i detta hänseende.

9. Referenser

- Aspers, Patrik (2007) *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.
- Bell, Judith (2000) *Introduktion till forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Bergqvist, Marie (1995) *Lekmannen: Frivårdens medmänniska*. Norrköping: Kriminalvårdstyrelsens förlag.
- Berman, Anne H (2005) Throw out the bathwater but keep the baby! The role of the supervisory relationship in "What works" initiatives among Swedish male probationers. *British Journal of Community Justice*, vol. 3 (3), s.15-30.
- Berman, Anne H (2010) Kasta ut badvattnet men behåll barnet! Övervakningsrelationens roll i frivårdens "What works" – programverksamhet. I Berman, Anne H & Farbring, Carl-Åke (red.). *Kriminalvård i praktiken. Strategier för att minska återfall i brott och missbruk*. Lund: Studentlitteratur.
- Brå – rapport 2010:10 *Frivården i Sverige – en kartläggning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Danermark, Berth (2006) Socialt arbete och kunskap i tre metateoretiska mönster. I Blom, Björn, Morén, Stefan & Nygren, Lennart (red). *Kunskap i socialt arbete: om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Denscombe, Martyn (2000) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskapen*. Lund: Studentlitteratur.
- Eliasson-Lappalainen, Rosmari, Jacobsson, Katarina, Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2008) Socialvetenskapliga forskningstraditioner – en introduktion. I Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.

Evans, Tony & Harris, John (2004) Street - Level bureaucracy, Social Work and the (Exaggerated) Death of Discretion. *British Journal of Social Work*, vol. 34 s.871 – 895.

Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (2002) (pdf)
Stockholm: Vetenskapsrådet.

Gustavsson, Jan (2004) *Klienterna, frivården och samhället*. Norrköping: Kriminalvårdsstyrelsen.

Halvorsen, Knut (1992) *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.

Johansson, Roine (1997) *Vid byråkratins gränser*. Lund: Arkivförlaget.

Kalman, Hildur (2006) Kunskap och kunnigt handlande. I Blom, Björn, Morén, Stefan & Nygren, Lennart (red). *Kunskap i socialt arbete: om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur och Kultur.

Kühlhorn, Eckart (1979) *Non – Institutional Treatment and rehabilitation. Report No 7*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Kyvsgaard, B (2000) Supervision of Offenders: Can Old-fashioned service system of Any service in the Case of present day offenders. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, Volume 1, No 1.

Levin, Claes (2008) Att undersöka > det sociala < - några ingångar. I Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Eliasson-Lappalainen, Rosmari & Jacobsson, Katarina (red). *Forskningsmetodik för socialvetare*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lipsky, Michael (1980) *Street – level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage foundation.

May, Tim (1997) *Social research; Issues, methods and process*. Philadelphia: Open University Press.

Nilsson, Hasse (1987) *Skyddskonsulent*. Norrköping: KVS. AUI / förlaget.

Prop. 2009/10:135 En ny fängelse- och häkteslagstiftning

Riksrevisionen 2009:21 *Kriminalvårdens arbete med att förebygga återfall i brott. Verkställighetsplan och samverkan kring intagnas frigivning*. Stockholm: Riksrevisionen.

SOU 2005: 54 *Framtidens kriminalvård*. Stockholm: Statens offentliga utredningar

Svensson, Kerstin (1990) *Bödeln i soffan*. Lund: Sociologiska institutionen.

Svensson, Kerstin (1994) *De professionella amatörerna*. Norrköping: KVS förlag.

Svensson, Kerstin (2001) *Istället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*, Lund Dissertations in Social Work 1, Lunds universitet. Socialhögskolan: Lund.

Svensson, Kerstin, Johnsson, Eva & Laanemets, Leili (2008) *Handlingsutrymme: Utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur.

Svensson, Kerstin (2010) Frivård. I Berman, Anne H & Farbring, Carl-Åke (red.). *Kriminalvård i praktiken. Strategier för att minska återfall i brott och missbruk*. Lund: Studentlitteratur.

Trotter, C. (1996) The impact of different supervision practices on community corrections. *Journal of Criminology*, 28 (2), 29-46.

Internet

Internet 1

<http://www.sweden.gov.se/sb/d/12165/a/141730> Prop. 2009/10:135 En ny fängelse- och häkteslagstiftning

Internet 2

<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx&programid=98&artikel=1111223> 26 dec 2006 kl. 08.22

Internet 3

<http://wwwc.aftonbladet.se/nyheter/004/25/overvak.html> tisdag 25 april 2000

Internet 4

http://www.kvv.se/upload/frivard/4060_Folder_Lekmannaovervakare.pdf?epslanguag e=sv (2010-05-21)

Bilaga 1 Samtycke och infobrev

Samtycke

Jag samtycker till att delta med mina personliga åsikter och tankar i undersökningen under villkor att insamlat material används endast till det syfte som jag blivit informerad om; dvs. frivårdsinspektören och lekmannens bild av vad som efterfrågas hos en lekman och varför just detta är vad som efterfrågas samt frågor kring handlingsutrymme i arbete med lekmanövervakare.

Jag samtycker till att delta med det villkoret att det är helt frivilligt att delta och att jag närhelst jag vill har rätt att ångra mig och att bryta samarbetet och att insamlat material från mig då genast tas bort från undersökningen, allt utan att det blir några negativa följder för mig.

Jag samtycker till att delta med det villkor att allt material anonymiseras så att det inte kan spåras till mig, samt att allt insamlat material hanteras enligt gällande principer för vetenskaplig forskning. Jag samtycker till att bandinspelning sker samt anteckningar förs som efter uppsatsens slutliga godkännande förstörs.

Jag samtycker till att delta och godkänner Anneli Frankners skriftliga löfte om tystnadsplikt.

Underskrift:

Tystnadsplikt

Jag, Anneli Frankner lovar och försäkrar min tystnadsplikt inför dig som anförtror dig med dina tankar och åsikter. Jag kommer inte att diskutera det du berättar med någon och det som används i undersökningen kommer att anonymiseras så att det inte kan spåras till dig som person. Om det är något som du upplever som känsligt som framkommer under intervjun har du rätt att bestämma om jag får använda detta eller inte.

Underskrift:

Informationsbrev till frivården

Hej!

Jag heter Anneli Frankner och läser på termin 6 på Socialhögskolan, Lunds universitet.

Nu är det så att jag valt att i min C-uppsats skriva om frivårdens arbete och mer specifikt gäller min forskningsfråga arbetet med lekmanövervakare. Jag vill undersöka vad du som frivårdsinspektör söker för egenskaper och karaktärsdrag hos lekmanövervakaren och om det överrensstämmer med lekmanövervakarens bild av vad som efterfrågas. Jag skulle också vilja undersöka ditt handlingsutrymme i förordnandet eller entledigandet av lekmanövervakare. Vad jag menar är att jag är intresserad av att ta reda på hur mycket som riktlinjer styr och i vilken grad du upplever att du får ha egna överväganden som styr beslutet.

Jag är intresserad av att göra en kvalitativ undersökning med intervju som metod för att kunna samtala och diskutera kring värderingar, övertygelser och människosyn som på olika sätt inverkar på ditt arbete, och i min undersökning just lekmanövervakare. Det kommer inte dras några generella slutsatser kring frivårdsinspektörer eftersom mitt underlag inte är tillräckligt och det inte heller är intressant för mig. För min undersökning skulle jag behöva intervjua fyra frivårdsinspektörer och jag kommer dessutom att intervjua fyra lekmanövervakare.

Min undersökning kommer att ske enligt de kraven som ställs av vetenskapsrådet på forskningsetisk samhällsvetenskaplig forskning; informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet samt nyttjandekravet. Du får bl. a. full information om hur materialet skall användas, löfte om tystnadsplikt, anonymitet och har rätt att närsomhelst avbryta ditt deltagande.

Är du intresserad av att delta kommer jag att behöva 1- 1 1/2 timme av din tid. Kontakta mig på: anneli.frankner.475@student.lu.se eller ring mig på mobilnummer: 0735-13 87 94. Min handledare på Socialhögskolan i Lund är Lars B Ohlsson och om du vill kontakta honom angående något i min undersökning kan du mejla honom på: lars.ohlsson@soch.lu.se

Tacksam för snart svar om du är intresserad!

Med vänlig hälsning.

Anneli Frankner

Bilaga 2 Intervjuguide för öppen tematisk intervju

Frågeställningar

Vad söker frivårdsinspektören hos en lekman och vilken medvetenhet finns kring om egna värderingar påverkar val av lekman?

Vad är den viktigaste egenskapen som en frivårdsinspektör söker hos en lekman och överrensstämmer det med vad lekmannen tror?

Hur uppfattar lekmannen uppdraget och har frivårdsinspektören samma syn på det?

Vilket handlingsutrymme har frivårdsinspektören i arbetet och hur ser lekmännens handlingsutrymme ut?

Hur resonerar frivårdsinspektören kring ersättningen i förhållande till krav, och vad tänker lekmännen om ersättningen och krav på rapportering?

Teman

Uppdraget

Om det blir fel eller väldigt rätt utifrån det man känner till?

Egenskaper/erfarenheter

Handlingsutrymme: Förordnande/entledigande

Medvetenhet om personliga preferenser utifrån värderingar vid beslut

Policy/riktlinjer styr

Frågor

Hur länge man arbetat med lekmanövervakare?

Positiva/negativa erfarenheter?

Inställning till uppdraget?

Inställning till användandet av lekmanövervakare?

Varför tror/vet du att det är en lyckad matchning med klient och lekman?

Hur följs uppdraget upp?

Har du några speciella lekmän som du helst använder och varför?

Vad har de som andra inte har? Hur begränsande är föreskrifterna?

Upplever du att du har stor möjlighet att påverka beslut?

Tänker du ofta på dina egna värderingar och reflekterar över deras påverkan på dina beslut i arbetet med lekmän?

Bilaga 3

Här följer alla de egenskaper och karaktärsdrag som frivårdsinspektörer svarade att de tyckte var viktiga egenskaper eller förmågor som en lekmanövervakare bör ha i Kerstin Svensson undersökning i Malmöområdet 1994.

Nyfiken på andra, känner människokärlek, är intresserad, engagerad, entusiastisk, initiativrik, respektingivande, lyhörd, gränssättande, styrande, relationsskapande, lyssnande, icke-myndighetsfientlig, följsam, smidig, ärlig, pålitlig, empatisk och medkännande. Han har en ambition att hjälpa, en intuitiv förståelse för klientens situation och kan göra sig förstådd. Han har lätt för att skapa kontakt och har inlevelseförmåga och en förmåga att se klientens behov och resurser. Han känner till hur samhället fungerar, är välintegrerad och har kunskap om de olika områden som klienten behöver hjälp med. Han kan hjälpa klienten in i ramarna och visa omdöme samt balansera stöd och kontroll. Han är tillitsfull, smidig, tålmodig, ansvarsfull, flexibel, kapabel att ta oväntade situationer och socialt tänkande. Han väjer sig inte för det obehagliga, har sunt förnuft, hör av sig regelbundet och fungerar i kontakten med myndigheter och klienten. Han är bra på att samarbeta, klarar lojalitetskonflikter, håller överrensommelser, följer planeringen, förstår sin roll och tar uppdraget på allvar även om han är ödmjuk inför uppgiften. Han har god självinsikt, mogen, erfaren, inte för ung, trygg, normal, stödjande och ger av sig själv. Han har möjligheten att ta uppdraget i det att han har tid att ge, han har bra förhållningssätt och reagerar och diskuterar och slutligen så tycker han om klienten.

Lekmanövervakarna nämnde liknande egenskaper men mer av saker som en lekmanövervakare gör med klienten. Här följer det som övervakarna nämnde som egenskaper och karaktärsdrag som en bra övervakare ska ha eller hur han ska vara:

är en god vän, medmänniska och förebild. Vikten av att vara en bra förälder oavsett klientens ålder som kan sätta upp regler, normer och gränser, vara bestämd, rejäl och kunna säga ifrån. Att inte låta klienten välja, inte vara bekväm utan rak, trygg och beredd på att bli lurad. Att lekmannen är ärlig, diplomatisk, ödmjuk och tolerant och inte tar över ansvaret från klienten utan låter klienten vilja. Att kunna sätta sig in i klientens ålder och situation, kunna vinna förtroende och vara lyhörd och tillgänglig. Att gå att lita på, kunna lyssna, vara naturlig och ha en stabilitet i livet. Att han har egna erfarenheter och står för det han kan samt engagerar sig utan dalt. Att han ställer rimliga krav, är frågvis och har ett stort stycke sunt förnuft.